UNA ESCOLA DE PENSAMENT

Aportacions a la I Escola de Formació
Joan Francesc López Casasnovas.

PLATAFORMA PER LA LLENGUA
MENORCA

Amb el suport de:

Govern de les Illes Balears
Conselleria de Turisme, Cultura i Esports

institut d'estudis baleàrics

Edició:
Octubre 2026
Escola de Formació Joan Francesc López Casasnovas

Diposit Legal:
B 22083-2026

Maquetació:
Cactus Seny Gràfic

Avís legal:

Aquesta obra està subjecta a una llicència reconeixement - no comercial sense obres derivades 3.0 de Creative Commons. Se'n permet la reproducció, distribució i comunicació pública sempre que se'n citi l'autor i no es faci un ús comercial de l'obra original ni se'n generin obres derivades. La llicència completa es pot consultar a: http://creativecommons.org/licenses/by-ncnd/3.0/es/legalcode.ca

ÍNDEX

Pròleg
A càrrec d'Assumpta Gorrias Pons
. 4

Joan F. López Casasnovas, un defensor de les causes justes
Josefina Salord Ripoll
. 10

Ecologia de les llengües i ecologisme lingüístic: la diversitat com a fet i com a valor
Pere Comellas Casanova
. 22

L'imaginari sociodiscursiu del supremacisme lingüístic a Espanya
Ivan Solivellas
. 44

El sistema de drets lingüístics a l'Estat espanyol. La necessitat d'una democràcia lingüística
Vicenta Tasa Fuster
. 69

PRÒLEG

Assumpta Gorrias Pons
Coordinació dels Voluntaris
de Plataforma per la Llengua Menorca

> ***La fe sense obres, morta és.***
>
> Jaume I, a l'inici de la seva *Crònica*,
> tot invocant l'apòstol Jaume

Amb l'esperit de la frase que ha estat guia de tants, presentam l'edició de les quatre ponències que es van impartir en la I Escola de Formació Joan F. López Casasnovas, celebrada el 2024 a la seu de la UIB a Menorca (Alaior).

Aquesta Escola de Formació, que s'anirà realitzant cada dos anys, es pot considerar el projecte més important que organitza Plataforma per la Llengua a les Illes Balears. La iniciativa va partir de l'anterior delegat territorial de l'entitat, Ivan Solivellas, qui també va dur a terme tota la feina de creació i concreció del que es volia que fos l'Escola.

En primer lloc, l'elecció del nom ja ens assenyala l'objectiu de retre homenatge a l'intel·lectual menorquí de projecció nacional —que, malauradament, ens va deixar massa prest—, de conservar el seu llegat i de mantenir-lo com la figura de referència en la defensa de la llengua i la cultura pròpies que va

esdevenir. A més, que es tracti d'una Escola de Formació vol remarcar la tasca pedagògica duita a terme incansablement a favor de les classes populars i la identitat menorquina, i el nostre agraïment; tasca que no s'ha d'abandonar per arribar a assolir uns dels objectius que sempre va perseguir: fer del català la llengua de cohesió social.

Joan F. López Casasnovas, seguint el mandat gramscià, desplegà la seva acció transformadora en diferents camps, en els quals va posar el seu coneixement al servei de les necessitats de la comunitat: l'escola, la cultura i les institucions. Precisament la primera ponència, "Joan F. López Casasnovas, un defensor de les causes justes", a càrrec de Josefina Salord Ripoll —filòloga, historiadora de la cultura i membre de l'Institut Menorquí d'Estudi—, recull la tasca exhaustiva de López Casasnovas en els tres eixos que l'identifiquen i el defineixen: història i compromís, política i societat, llengua i societat, tot destacant l'eix lingüístic com "[...] el pilar que sustenta tota la seva actuació —política, cultural i de creació literària— perquè és la llengua la que ens confereix la nostra identitat i és només des d'ella que podem ser ciutadans del món des de la nostra pròpia realitat." Es tracta d'una encertada introducció en aquesta primera Escola de Formació que posa en relleu l'abast de la seva influència i el reconeix com a referent a l'hora d'actuar.

Pere Comellas, membre del Grup d'Estudi de Llengües Amenaçades (GELA), creat el 1992 per Carme Junyent amb l'objectiu de promoure la recerca en llengües amenaçades i do-

nar a conèixer la diversitat lingüística i el seu valor, és l'autor de la segona ponència editada: "L'ecologisme lingüístic: la diversitat com a fet i com a valor". Professor de la Universitat de Barcelona, lingüista, escriptor i traductor de l'anglès, francès i portuguès, Comellas defensa una mirada ecològica sobre les llengües que incorpori també la voluntat ecologista expressada en dos grans trets: el conservacionisme —la voluntat de preservar el que ja existeix, en aquest cas les llengües— i la valoració de la diversitat.

Com a fet, la diversitat és inherent al llenguatge humà, tant per les més de cinc mil llengües que es parlen al món com pels canvis que experimenten contínuament les mateixes llengües, malgrat la voluntat de crear ciutadans monolingües i els intents de liquidar llengües que duen a terme molts d'estats. I com a valor, la llengua és més que un sistema de comunicació, defineix comunitats, acumula coneixements i manifestacions culturals, i per fer-la desaparèixer és necessari conculcar drets humans fent un gran ús de la violència i la repressió. Segons l'autor, conservar la diversitat és un factor d'equilibri per a totes les llengües, a més de per raons ètiques, per a la pròpia supervivència perquè desactiva una dinàmica de lluita per imposar-se fins que només en quedi una. També és interessant com estableix un paral·lelisme amb les estructures de poder econòmic i polític al planeta: amb més estats i més petits i més respectuosos amb la diversitat cultural considera que seria més difícil mantenir un

neocolonialisme que perjudica a la majoria de la població. Finalment defineix l'ecologisme lingüístic com el projecte d'un món on és possible, amb paraules de Carme Junyent, "conviure sense renunciar a la diversitat".

Si la primera ponència exposa amb profunditat el programa transformador de López Casasnovas a l'entorn de l'eix lingüístic, les altres desenvolupen conceptes clau dels discursos sociolingüístics. Vicenta Tasa —professora de dret constitucional de la Universitat de València, membre de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua i cap del Comitè de Drets Lingüístics del PEN Català—, a "El sistema de drets lingüístics a l'Estat espanyol. La necessitat d'una democràcia lingüística", analitza el marc legal que organitza l'ús de les llengües oficials a l'Estat. Com queda palès, el model espanyol, i la jurisprudència que s'ha anat creant, perpetua un tractament desigualitari en situar el castellà com a única llengua general de l'Estat i de la normalitat institucional dels organismes centrals estatals, mentre que les altres llengües són relegades a un reconeixement territorial condicionat i funcionalment limitat. A més, encara que les altres llengües diferents del castellà en el seu territori històric tenguin la consideració de llengües oficials, la jurisprudència constitucional avala que no és obligatori el seu coneixement.

En aquest context de desigualtat lingüística, que es fonamenta en el principi no escrit ni declarat de jerarquia lingüística, i en absència d'una tutela i garantia real dels drets

lingüístics, els drets lingüístics dels parlants d'altres llengües espanyoles que no siguin el castellà són menystinguts. Superar aquesta realitat, conclou Tasa, comporta fer de l'Estat espanyol una democràcia lingüística, alhora que exposa diversos principis que hauria d'assumir de manera sistemàtica i coherent.

Finalment, Ivan Solivellas —doctor en Traducció i Ciències del Llenguatge i professor de la UIB, que actualment centra la seva recerca en la glotopolítica i els estudis crítics del discurs, amb un interès especial per les ideologies lingüístiques, les representacions de la diversitat lingüística i la intersecció entre discurs, política i societat—, amb la seva ponència "L'imaginari sociodiscursiu del supremacisme lingüístic a Espanya", que defineix com un treball divulgatiu de base acadèmica, descriu les principals ideologies lingüístiques que circulen en la societat espanyola en contra del català —i de la resta de llengües diferents del castellà—, els imaginaris sociodiscursius que generen i analitza les relacions de poder que amaguen i les assumpcions que legitimen.

Conceptes com el de llengua comuna enfront a les altres llengües de l'Estat, o imaginaris sociodiscursius com els atacs a la diversitat lingüística, la connotació negativa dels defensors de la normalització lingüística, considerar adoctrinament l'escola en català, el català vist com una llengua d'imposició..., conformen l'imaginari supremacista que té conseqüències directes en la societat i en la manera de concebre

l'Estat espanyol, alhora que generen moltes actituds que els parlants de català, gallec, èuscar, etc. tenen assumides, com canviar de llengua davant un castellanoparlant, normalitzar les discriminacions lingüístiques —que sovint ni tan sols són percebudes—, etc. I, igualment, també fomenten actituds concretes entre els castellanoparlants, que generalment se senten legitimats a viure exclusivament en castellà.

Gràcies a l'edició d'aquestes ponències, el públic lector tindrà la possibilitat d'ampliar els seus coneixements sobre la figura de Joan F. López Casasnovas, la situació de minorització de la nostra llengua —i les maneres de revertir-la— i de sumar-se a les moltes veus que des de diferents àmbits treballen per assolir la plena normalització del català. Gràcies també als quatre ponents que, des dels tres grans territoris de parla catalana, Catalunya, País Valencià i les Illes Balears, han participat en aquest acte d'homenatge i memòria que es projecta cap al futur amb unes intervencions rigoroses i del tot útils i n'han autoritzat la seva publicació.

JOAN F. LÓPEZ CASASNOVAS, UN DEFENSOR DE LES CAUSES JUSTES

Josefina Salord Ripoll
Institut Menorquí d'Estudis

El títol que la Plataforma per la Llengua ha triat per a aquesta breu semblança de Joan F. López Casasnovas, «un defensor de les causes justes», a qui ha volgut reconèixer donant nom a aquesta Escola de Formació, em sembla immillorable perquè res no podria definir millor la unitat de la seva complexa, diversa i generosa trajectòria vital. Bon lector de Salvador Espriu des de la joventut, quan estudiava Filologia Catalana a la Universitat de Barcelona després dels dos cursos comuns a la de València, ben segur que es va sentir interpel·lat de manera molt fonda pels versos, que hem sentit amb música de Raimon, d'«Inici de càntic en el temple» perquè va dir i repetir amb ell, i amb tants «joves llavis desclosos després de la foscor», «Ens mantindrem fidels per sempre més al servei d'aquest poble». Aquesta va ser la columna vertebral d'aquest defensor de les causes justes perquè totes remeten a aquest objectiu cívic i democràtic, cultural i polític, pel qual, com tantes vegades va repetir, tots hem de deixar de ser súbdits i actuar com a ciutadans lliures.

D'aquí que si un únic nom li escau és el d'intel·lectual crític o compromès, en la línia, per exemple, dels seus admirats Joan Fuster, Josep M. Llompart i Jordi Carbonell amb qui compartia la pàtria de la catalanitat completa, d'uns Països Catalans en què, com volia Josep Pla, el bon dia és respost amb un altre bon dia. El mateix Joan López, en un text en procés d'edició, «Art i compromís a la Menorca de la Transició a la Democràcia», llegit a la Jornada d'estudi i homenatge a Jordi Vivet del 2019, ens dona la seva pròpia visió de l'intel·lectual crític. Deixem-lo parlar a ell:

> *Un intel·lectual crític no pot limitar-se a donar opinions, sinó que ha d'explicar-les i ha de donar, amb les explicacions, arguments suficients per tal que els qui els reben puguin fer-les seves per convenciment propi, i no per venir atorgades pel fetitxisme del saber. Lluitar per la transformació de la realitat en la direcció de la democràcia i la justícia social suposa fer-ho no sols en el terreny polític i econòmic, sinó paral·lelament, en el que correspon d'una manera genèrica a la superestructura.*
>
> *Però per transformar la realitat —o si més no per estar en condicions de fer-ho—, cal comprendre la realitat mitjançant una nova òptica. La meva generació, la que va néixer dins els anys cinquanta del segle passat, a diferència tal vegada d'altres —o potser no sigui cosa de generacions senceres sinó més tost de persones, o de trajectòries personals— pensàvem que el socialisme no és una fita quantitativa respecte*

> *al capitalisme, sinó que implica, en oposició al sistema de valors del capitalisme, un gran canvi qualitatiu.*

Fixem-nos-hi: un intel·lectual crític no ofereix opinions sinó un discurs documentat, raonat i argumentat, que el destinatari pot fer seu des de la pròpia racionalitat i sense falses sacralitzacions o fetitxismes perquè el saber s'ha de posar al servei de la vida i de la col·lectivitat. Del que es tracta és de comprendre i ser crítics amb la realitat; és a dir, d'acord amb l'etimologia de la paraula, de ser capaços de destriar, de separar, el gra de la palla, la mentida de la veritat, els privilegis del bé comú, per contribuir a transformar-la en la línia del socialisme històric (oposat a la doctrina liberal de l'individualisme) en què sempre es va situar Joan López. Com ell mateix va declarar en una entrevista a la revista digital *Illa Global* el 22 de novembre de 2021, ja des de les darreries del franquisme «vaig comprendre que havia de vincular la lluita cultural amb la lluita política». I és aquesta simbiosi el que el va acompanyar tota la vida, encara que tanqués l'etapa de política activa el 1991 perquè política, com volia Aristòtil, és allò relatiu a la *polis*, a la ciutat, i tots som polítics en tant que ciutadans.

És en aquesta etapa de política activa que Joan López, professor de l'institut Josep M. Quadrado de Ciutadella, fidel a la crida espriuana de fidelitat a «aquest poble» identificat amb la llengua catalana de Salses a Guardamar i de Fraga a Maó, es converteix en un dels polítics, per no dir «el» polític més carismàtic i de referència de la Menorca de la Transició i de

la primera etapa d'una democràcia sempre tan limitada pel que fa als drets nacionals i socials. L'any 1976 va entrar com a independent a l'Assemblea Democràtica de Menorca (1976-1977), en paraules seves «un organisme unitari de l'oposició democràtica antifranquista a Menorca, que, a la manera de l'Assemblea de Catalunya, es va constituir a Maó dia 26 de gener de 1976», la història de la qual va presentar al Simposi dels 25 anys sobre la Transició a les Illes Balears i va publicar al seu llibre *Intervencions* del 2002. L'activitat política era indestriable de la cultural, com ho evidencia, entre molts d'altres, el paper que va jugar en el número especial que la revista literària *Faig* de Manresa va dedicar a la literatura catalana a Menorca i la participació en els treballs del Congrés de Cultura Catalana (1976-1977), els plantejaments del qual havia assumit l'Assemblea Democràtica de Menorca, concretament en els àmbits de Llengua i Literatura. El 1977 va ser el redactor de l'*Informe sobre l'oficialitat del català*, que fou aprovat per l'Assemblea Autonòmica de Menorca, i al Consell Insular de 1979 al 1983, en l'etapa preautonòmica, en què es va presentar com a cap de llista a Menorca per al PCIB, va exercir de conseller de Normalització Lingüística i Investigacions, el primer de tots els Països Catalans. Partia del convenciment compartit, com expressa també al text inèdit del 2019, que «la democratització cultural d'un país comença en el seu propi idioma. L'agudització d'un conflicte lingüístic és, de fet, un índex probable de l'avenç democràtic. No es pot ignorar que modernitzar una cultura és la condició indefugi-

ble per modernitzar un país. [...] La normalització de la nostra llengua passava per la normalització de la nostra vida ciutadana.» Així, amb escassíssims mitjans, va posar tota la força, la creativitat i la capacitat de teixir aliances internes i externes —pens, en el primer cas, en Josep M. Vidal i l'Obra Cultural de Menorca, i, en el segon, en la col·laboració amb Aina Moll com a primera directora general de política lingüística de la Generalitat de Catalunya del 1980 al 1988— al servei de la recuperació pública de la llengua mitjançant la potenciació de l'ensenyament del català, la difusió de textos cabdals com el de Josep Salord Farnés sobre «La llengua dels menorquins» o la publicació d'obres adreçades al món educatiu com el *Llibre de lectures menorquines*, entre moltes altres actuacions. A les eleccions autonòmiques del 1983, dins la candidatura conjunta del Partit Socialista de Menorca (PSM) i l'Agrupament d'Esquerres, va refermar la seva posició política com a diputat i brillant orador al Parlament de les Illes Balears, on va ser ponent de la Llei de Normalització Lingüística de les Illes Balears (1986), i com a vicepresident i conseller de Cultura, Educació i Esports del Consell Insular de Menorca, càrrec que va renovar a les següents eleccions (1987-1991) en presentar-se per l'Entesa de l'Esquerra de Menorca. Sintetitzar les fites d'aquesta llarga etapa seria impossible; per açò vull destacar-ne la més rellevant: el paper cabdal que va jugar en la creació de l'Institut Menorquí d'Estudis el novembre del 1985 des del convenciment que una societat que aspira a la fortalesa s'ha de fonamentar en el coneixement històric i

patrimonial i en la sincronització amb la recerca i el pensament actuals per poder desenrotllar damunt ells, amb plena autonomia i veritable llibertat, tota la creativitat per viure el present i afrontar el futur.

L'intel·lectual crític que era Joan López desborda el seu compromís amb la política activa, des del tardofranquisme fins a començament de la dècada dels noranta, perquè és el que l'explica i el defineix al llarg de tota la seva trajectòria sota formes aparentment canviants però que tenen sempre en comú la consciència que la cultura ha de contribuir a transformar la realitat. Ell mateix ho va expressar als «Mots d'entrada» del llibre *Intervencions (1996-2001). Història – Llengua – Política*, en què, després de justificar la tria del títol, estableix la tríada, els tres eixos que el defineixen. Escoltem-lo una altra vegada:

> *Ho deix amb Intervencions, mot que per a mi té connotacions de lluita, no bèl·lica, però sí bel·ligerant; en qualsevol cas, el meu intervencionisme és infinitament menor que el que practiquen molts individus soi disant liberals. Dissenya un camp d'actuació que gira entorn a tres nuclis temàtics: història i compromís, política i societat, llengua i societat. I malgrat la seva formulació dual, pens que, en realitat, configuren tres eixos unitaris. En primer lloc, perquè visc el temps i el percep com una construcció que ens compromet, amb nosaltres mateixos, amb els altres més propers i amb els més llunyans; amb el que hem estat i som, així com amb el que voldrem (podrem?) ser. En segon lloc, perquè el paper de*

> *l'individu es juga o no es juga en societat i això, al cap i a la fi, és política, tant en sentit cultural i ampli com en el concret. I en tercer lloc, perquè la llengua és un fet de comunicació i per tant un fet social per antonomàsia. I aquests tres eixos, en el fons, vénen a definir-me i a identificar-me.*

És des de la perspectiva d'aquests tres eixos que podríem situar la vasta obra de Joan López, formada per articles i estudis sobre cultura, folklore, llengua, literatura, toponímia, sociolingüística, teatre i política, però també per col·laboracions en volums col·lectius, edicions de textos, pròlegs, presentacions i traduccions. I incorporant-hi, en un lloc d'honor, la seva poesia, perquè aquesta és la paraula, la llengua, feta bellesa i creativitat pura, ja sigui per convertir-la en veu col·lectiva de coratge o de denúncia cívica, ja sigui perquè ens ofereix la veu més personal i íntima de qui, com voldria Pavese, té per ofici viure. Es tracta d'una producció extensa i, encara, dispersa, que reclama molta feina futura de recopilació, anàlisi i edició per poder-nos fer càrrec de la importància de les aportacions de Joan López a la nostra història cultural. En qualsevol cas, podem apuntar que l'eix polític travessa tota la seva obra d'intel·lectual crític per més que hi hauríem de situar els textos amb aquesta temàtica explícita, com els que publica al llibre *Intervencions* o d'altres més desconeguts com la ressenya publicada a la prestigiosa revista *Recerques* el 2013 sobre el llibre de Vicent Flor, *Noves glòries a Espanya. Anticatalanisme i identitat valenciana*, que evidencia, un cop

més, el seu paper de referent com a profund coneixedor de la realitat completa dels Països Catalans. L'eix històric, al seu torn, abraça un ampli ventall temàtic perquè la recuperació de la memòria col·lectiva, sense la qual no podem saber-nos en el que hem estat i per tant no podem construir-nos des del coneixement, Joan López la duu a terme a diferents nivells. En primer lloc, hi hauria els textos en què, responent a crides en forma de jornades, congressos o llibres col·lectius, Joan López s'erigeix en l'estudiós que ha viscut directament la Transició democràtica i el procés autonòmic, fet que els atorga el valor doble del rigor històric i de la memòria personal, però també s'haurien de situar en aquest eix les obres en què atorga presència pública als 'oblidats' per la història oficial com *Menorquins a Mauthausen* (2009), amb Miquel Àngel Limón i Xicu Lluy, i *Un malson: el viatge de Juan Rodríguez Niebla per les presons de Franco* (2015).

Filòleg com era, un gran gruix de textos se situen dins la història de la llengua i de la literatura. En el primer cas, des de textos d'un abast més general, com «Els menorquins i la llengua catalana. Una perspectiva històrica» dins el volum VIII de *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana* (1989), fins als que, com hem destacat abans, donen compte de processos històrics viscuts, com «El procés de normalització lingüística a Menorca (1976-1993) (1994), amb F. Florit Nin, o «Polítiques lingüístiques a les Illes Balears» (2008). En el segon d'història literària, hem de subratllar, abans que res, el com-

promís de Joan López amb la cultura popular menorquina: no debades va ser una peça cabdal en la recuperació i posada en valor dels glosadors a la dècada dels setanta, i un estudiós del nostre folklore, cançons i llegendes, sobretot amb textos destacats als Quaderns de Folklore. Hi vaig fer una primera aproximació, ara publicada, amb motiu de l'homenatge que el Grup d'Estudis Etnopoètics li va retre el 2022 a la seva XVII Trobada dedicada al centenari de l'Obra del Cançoner Popular. Un any després, a la Jornada d'estudi i d'homenatge que la Secció de Llengua i Literatura de l'IME li va dedicar, vaig tractar de la gairebé trentena d'estudis literaris en l'obra de Joan F. López Casasnovas, agrupats en diferents blocs temàtics, que ens donen la mesura de l'amplitud dels seus interessos: Joan Benejam, la història literària menorquina, Àngel Ruiz i Pablo i Josep Miquel Guàrdia, Josep Salord i Farnés, la poesia, el teatre i, finalment, Pau Faner. Aquí entren en joc des d'articles publicats a la *Revista de Menorca* i a *Publicacions des Born* o monografies i llibres col·lectius, entre la història i la crítica literàries, fins a edicions d'obres de teatre com la *Representació de la vida i mort del gloriós sant Antoni abat* (2001) i *Foc i fum* de Joan Benejam (2019). Voldria destacar dos fets que em semblen especialment significatius: primer, el seu interès pel teatre, segurament per la seva dimensió essencialment social; d'aquí que ell, molt compromès amb els Premis Born de Teatre, dels quals va escriure una història el 2006, hagués parlat en diferents ocasions de dedicar-se a fons a la història teatral menorquina dels anys setanta fins ara. Segon, que aquest

compromís amb la producció cultural i literària coetània a ell, el manifestés també amb un seguiment i suport als creadors literaris menorquins, de Pau Faner i Ponç Pons a Maite Salord i Esperança Camps, tant en forma de llibres com de múltiples presentacions, pròlegs i articles de crítica literària. I és que ell, gran lector i creador al seu torn, sabia, i així ho va deixar escrit, que «Cap artista no hauria d'oblidar mai que allò local és l'universal esdevingut a l'abast.»

Nosaltres ara podríem parafrasejar-lo dient que per a ell ser menorquins de llengua catalana, locals però mai localistes, formant part d'una comunitat històrica i cultural amb passat i voluntat de futur, hauria de ser la nostra manera de ser universals com a ciutadans de primer ordre, que poden exercir plenament els seus drets lingüístics. D'aquí que el tercer eix, el lingüístic, sigui en realitat el pilar que sustenta tota la seva actuació —política, cultural i de creació literària— perquè és la llengua la que ens confereix la nostra identitat i és només des d'ella que podem ser ciutadans del món des de la nostra pròpia realitat. A aquesta causa justa, a aquesta causa primera perquè és la que ens fa ser el que (encara) som, Joan López hi va dedicar els millors esforços per combatre i desemmascarar, amb les eines de la raó filològica i el saber fer del bon escriptor, el llarg procés de castellanització, el d'una bilingüització al servei de la substitució lingüística, els prejudicis interessats a rebaixar o fins a condemnar la llengua, la voluntat de fragmentació dels qui tornen a oposar llengua i dialecte,

o català estàndard i menorquí, les resistències espanyolitzadores a partir de determinats topònims, la depauperació lèxica... Hi va dedicar múltiples articles, estudis i ponències en llibres col·lectius sobre normalització lingüística, sociolingüística i toponímia, com «Normalització lingüística a Menorca: de la voluntat al voluntarisme» dins Rafael Alemany (coord.), *Els processos de normalització lingüística a l'Estat espanyol actual* (1988), *Sobre l'ortografia correcta dels noms populars Ciutadella i Maó (Toponímia, ortografia i prejudici lingüístic)* (1980) o «Menorca, llengua i territori: 1993-2018» (2021) dins les Jornades sobre els 25 anys de la Reserva de Biosfera de Menorca, celebrades el 2018.

Però ara i aquí voldria que ens quedéssim amb dos textos recents i pòstums, del 2023, que ens retornen la veu més viva del Joan López que va posar la llengua catalana al centre de la seva i de la nostra vida. En primer lloc, «Menorca i la llengua pròpia. Idò sí!», el capítol que obre el llibre *La llengua catalana a les Illes Balears: del passat al futur*, coordinat per Ivan Solivellas. En segon, *Jo vull el vol dels falcons. Articles lingüístics (1975-2022)*, editats per Gemma Ferrer. En aquest darrer llibre de cent vuit articles, estructurat en tres seccions («Llengua, cultura i identitat», «Sociolingüística i planificació lingüística» i «La llengua viva»), podem fer un viatge ben actual a través de la trajectòria completa del Joan López articulista, a la recerca de la comunicació més compromesa i creativa amb el lector corrent. I tant de bo que de la lectura del

llibre en traguem la força per dir, amb ell, que també volem el vol dels falcons. Tant de bo també que ens acabin ressonant les paraules amb què tanca el capítol del llibre:

> *Avui dia, no ens convé confiar gaire en la resiliència menorquina, segles enrere demostrada, més tost ens cal creure en la necessitat de l'esforç i la constància, identificant els enemics externs i interns de la nostra llengua, i contraposant-los els arguments racionals dels criteris científics. No es tracta, idò, tan sols d'una fe, perquè fa segles que se sap i ho va deixar escrit el gran rei En Jaume a la seva Crònica: «La fe sense obres morta és».*

Ja ho veuen, Joan Francesc López Casasnovas, un defensor de les causes justes, ens convida a col·locar-nos al seu costat per actuar, com fa aquesta Escola de Formació reconeixent-lo com un referent que ens acompanya.

ECOLOGIA DE LES LLENGÜES I ECOLOGISME LINGÜÍSTIC: LA DIVERSITAT COM A FET I COM A VALOR

Pere Comellas Casanova
Grup d'Estudi de Llengües Amenaçades

1. Introducció: ecologia i ecologisme

Les llengües, com tot, es poden estudiar de moltes maneres. Si, per exemple, un químic i un antropòleg estudien la coca de llardons, ho faran amb eines, objectius i resultats completament diferents. En llengües igual: un pot agafar un determinat aspecte —per exemple, l'expressió del temps— i veure com funciona en diferents varietats lingüístiques; o pot mirar de fer una descripció exhaustiva d'una sola llengua o d'un sol tret: els sons, la morfologia, el sistema verbal, etc.; o pot investigar l'ús que en fa un determinat grup (qui parla, quan, com, de què)... Per resumir, podríem dir que hi ha una àrea de la lingüística que se centra en les formes, en com són les llengües, i una altra que s'interessa per l'ús i pel paper que tenen en la comunitat. Aquesta segona opció l'anomenem generalment sociolingüística o sociologia de la llengua (depèn també de l'enfocament), i fa unes dècades un lingüista noruec, Einar Haugen, va proposar que en digués-

sim ecologia de les llengües: un enfocament «relacionat amb els entorns socials de les llengües, el seu sistema de transmissió, les ocasions en què s'usen, la seva interacció en una determinada població»[1] (Haugen 1979: 246). Més tard van sorgir altres termes, com ecolingüística.

Tanmateix, l'enfocament ecològic de la lingüística incorpora perspectives que no necessàriament es troben en la sociolingüística i que s'acosten més a l'ecologia. Albert Bastardas, un dels seus teòrics més fecunds i pioners, l'enfoca com una expressió d'un nou paradigma interdisciplinari que anomena complèxica (Bastardas 2014) i que descarta algunes de les bases metodològiques més clàssiques de les ciències com l'anàlisi (la idea que entenem millor un fenomen si n'aïllem els seus components), la reïficació (les llengües no són coses, sinó processos), el realisme científic (la idea que la realitat és una i objectiva) o la neutralitat de l'observador.

En tot cas, l'ecologia de les llengües o ecolingüística seria un camp del coneixement, com ho és l'ecologia en l'estudi de la vida. Ara bé, si la mirada ecològica sovint incorpora també una voluntat ecologista, en el camp de les llengües passaria el mateix i podríem distingir, com ho fem en la biologia, ecologia (pertanyent al camp del coneixement) d'ecologisme (del camp sociopolític). És una distinció útil, però sovint les

[1] A descriptive ecology of language is therefore concerned with the social environments of languages, their mode of transmission, the occasions of their use, their interaction in any given population

dues coses se superposen. I l'ecologisme lingüístic comparteix amb l'ecologisme ambientalista almenys dos grans trets: el conservacionisme —la voluntat de preservar el que ja existeix, en aquest cas les llengües— i la valoració de la diversitat.

L'ecologisme lingüístic és avui no només una necessitat i una exigència ètica, sinó també una urgència. Les previsions varien enormement, però en general se sol dir que entre el 50 % i el 90 % de les llengües que es parlen al món no arribaran al segle que ve. L'interval és tan gran per diverses raons. La primera, que el comportament lingüístic és molt complex i depèn de moltes variables, de manera que conté una gran indeterminació; però també cal dir que ni tan sols sabem amb precisió quantes llengües es parlen, i no ho sabrem mai, entre altres coses perquè no hi ha ni hi haurà un consens absolut sobre si dues maneres de parlar que s'assemblen són varietats d'una mateixa llengua o són llengües diferents. La categoria de llengua està condicionada per la cultura (i per la política). Però més enllà dels nombres exactes, el fet és que el patrimoni lingüístic de la humanitat està minvant a una velocitat inèdita i la diversitat lingüística, doncs, està greument amenaçada.

2. La diversitat com a fet

El llenguatge humà és un tret únic en el món natural. Evidentment, no és l'únic tret únic ni de lluny: de la mateixa manera que moltes espècies comparteixen facultats i característi-

ques, sovint també presenten particularitats, elements que només es troben en aquella forma de vida. Que sigui únic, doncs, no és res de l'altre món, però molts experts sospiten que, a més a més, és la clau que ens ha permès el gran èxit com a espècie que suposa ser capaços de colonitzar pràcticament tots els hàbitats del planeta i multiplicar-nos exponencialment[2] (sovint a l'esquena d'altres espècies).

Sigui com sigui, una de les característiques pròpies de la facultat del llenguatge humana és la flexibilitat. Els sistemes de comunicació no humans són força rígids, no presenten una gran variació dins d'una mateixa espècie. En tot cas, res comparable amb la varietat de les llengües humanes. Els humans heretem una facultat que necessita un llarg aprenentatge per fer-se efectiva. Però això no és pas un inconvenient, sinó un avantatge: permet que el sistema sigui extremament adaptable i complex. Adaptable, perquè si nasquéssim parlant, és a dir, si els trets específics de la nostra parla estiguessin ja inscrits en els gens, els canvis només s'hi podrien produir al llarg de generacions. En canvi, les nostres llengües experimenten adaptacions contínuament. És veritat que les més ràpides i contínues afecten fonamentalment el lèxic, i que la gramàtica és més resistent. Però així i tot, les llengües humanes tenen una increïble capacitat de canviar. I complex,

[2] Stanislas Dehaene (2018: 26) diu que «s'il fallait résumer d'un mot le talent particulier de notre espèce, je retiendrais donc le verbe "aprendre"». Però són sobretot les llengües el que ens permet acumular i transmetre el resultat del nostre aprenentatge, i potser fins i tot aprendre en el grau en què som capaços de fer-ho.

perquè una llengua humana natural, si hagués d'encabir-se del tot en els gens, hauria de ser molt més senzilla del que és.

El preu (si se'n vol dir així) és la diversitat. Si les llengües canvien contínuament, vol dir que es diversifiquen. És inevitable. De fet, es pot dir que els humans naveguem entre dues tendències oposades. D'una banda, la nostra parla està subjecta a aquest canvi adaptatiu. D'una altra, necessitem entendre'ns, mantenir una estabilitat suficient perquè la llengua no perdi els seus usos comunicatius. Quan les comunitats lingüístiques eren minúscules (la major part de la nostra història), la necessitat i la possibilitat de mantenir la cohesió de la parla era reduïda, només s'havia de limitar a la pròpia comunitat. Recentment (posem els darrers cinc-cents anys, sobretot), però, les agrupacions humanes han assolit dimensions insòlites sota formes d'organització, els estats moderns, que han impulsat un esforç gegantí per, d'una banda, frenar el canvi lingüístic, i d'una altra eliminar la diversitat prèviament existent.

Per a una idea de poder centralitzat, la diversitat lingüística és una nosa, un obstacle que cal eliminar o almenys reduir. Amb l'organització d'institucions socials de gran escala, l'objectiu d'una llengua comuna esdevé prioritari. L'any 1492 Nebrija fa la famosa afirmació que «sempre fou la llengua companya de l'imperi»,[3] que exemplifica amb diversos casos de l'antiguitat

[3] Siempre la lengua fue compañera del imperio (Nebrija 1492: II).

com les conquestes d'Alexandre i el grec, o l'imperi romà i el llatí. Henri Gregoire, l'any 1794, presenta el seu conegut *Informe sobre la necessitat i els mitjans d'eliminar els patuesos i d'universalitzar l´ús de la llengua francesa* a la Convenció Nacional, en què afirma que pretendre una única llengua per a tota la humanitat és una quimera («el que la pedra filosofal és en química», en diu), però almenys es pot «uniformitzar la llengua d'una gran nació, de manera que tots els ciutadans que la componen puguin sense obstacle comunicar els seus pensaments». La proposta de Gregoire queda clara en el títol de l'informe: fer desaparèixer tot el que, a la «nació francesa», no sigui el francès.

Les pretensions uniformitzadores, però, topen amb la naturalesa de les llengües humanes, o si es vol, de la facultat del llenguatge. El llatí i el grec en són justament bons exemples: cap grec actual entendria Alexandre, i el llatí aviat es va convertir en unes quantes coses molt diferents del que escrivien Ciceró o Sèneca, i que fins ara ha resultat en les desenes de varietats romàniques existents. El mateix passa amb l'àrab, que després d'una espectacular expansió s'ha diversificat en múltiples varietats. Amb tot, s'ha de reconèixer que els esforços uniformitzadors han donat resultats extraordinaris amb el xinès, l'anglès, el castellà, el hindi i un grapadet més de llengües amb més de cent milions de parlants. Però aquests resultats s'han de matisar. D'entrada, no són tan sòlids ni tan permanents com els diferents poders polítics ens solen voler

fer creure. El xinès, per exemple, es dona per fet que és la llengua dels 1.400 milions de persones que viuen a la Xina. Tanmateix, el web en anglès del Ministeri d'Educació xinès diu que l'any 2020 «el 80,72% de la població de la Xina fa servir el xinès estàndard, mentre que la xifra era del 70% deu anys enrere». (Ministry of Education 2022). Segons la mateixa institució, l'any 2000 eren el 53,06 %! (Ministry of Education 2021). És de suposar, primer, que com que la voluntat explícita del govern xinès és aconseguir que tota la població usi el xinès estàndard, si la xifra que es dona no és exacta segur que no es queda precisament curta; i segon, que en 20 anys augmentar un 27,66 % els usuaris d'una llengua és una cosa extraordinària en una població de centenars de milions de persones i que, si és veritat, els esforços invertits són ingents —incloses accions contra els drets humans com el confinament en «camps de reeducació» de centenars de milers de uigurs[4] —, però és evident que bona part d'aquesta gent no haurà pas oblidat la llengua diferent del xinès estàndard que parlaven.

Pel que fa a l'anglès —o al castellà—, tot i les possibilitats actuals en termes de política lingüística (sobretot educativa)

[4] «Quan es permetia parlar als detinguts —amb altres detinguts, els guàrdies o els mestres— se'ls exigia que parlessin en xinès mandarí, una llengua que la majoria, especialment la gent gran i la de les àrees més rurals de Xinjiang, no parlen ni entenen. Si els detinguts parlaven en una altra llengua, se'ls castigava físicament» (When detainees were permitted to speak – to other detainees, guards, or teachers – they were required to speak in Mandarin Chinese, a language many of them, especially older people and those from more rural areas in Xinjiang, did not speak or understand. Detainees were physically punished if they spoke in a language other than Mandarin. Amnistia Internacional 2021: 8-9)

i de tecnologia (que permet fer arribar models de llengua estàndard fins l'últim racó del món), existeix una certa variació que en casos extrems —registres molt populars, dialectes molt diferenciats— dificulten la intercomprensió, de manera que es podria començar a parlar de «llengües angleses» (l'anglès afroamericà no n'és pas l'únic exemple).

La diversitat, doncs, és del tot inherent al llenguatge humà. Per més que una política lingüística agressiva com la que han practicat i practiquen molts estats del món aconsegueixi liquidar nombroses llengües; per més que la ferma intenció de crear ciutadans monolingües assoleixi un cert èxit, el canvi lingüístic no s'aturarà, i l'únic que s'haurà aconseguit és acabar amb una riquesa cultural i cognitiva enorme, que és el que representen les llengües humanes amb la seva extrema diversitat. La lingüística com a camp de coneixement es dedica a descriure-la i a posar-la en evidència, com a fet i com a conseqüència del canvi lingüístic. L'ecologisme lingüístic, a més, la reivindica. Des d'aquesta perspectiva —però també des d'una posició respectuosa amb els drets humans (que han d'incloure el dret a la pròpia identitat i a la diferència)—, la diversitat no és només un fet, sinó un valor.

3. La diversitat com a valor

En general, les polítiques de la llengua s'enfoquen des d'una perspectiva de darwinisme social, és a dir, des de la idea que

les llengües competeixen entre elles per la supervivència i la reproducció, de manera que les més aptes es transmeten i creixen mentre les menys aptes desapareixen. «Aptes» pot voler dir moltes coses. Hi ha persones que creuen que hi ha alguna cosa en la mateixa naturalesa de les llengües que les en fa més o menys. Així, s'afirma que l'anglès ha esdevingut la llengua més internacional i dominant perquè és més fàcil (d'aprendre o de fer servir) o més eficient (capaç d'expressar més amb menys) o més precisa, etc., tot i que no és gaire difícil trobar afirmacions en sentit contrari. La lingüística fa temps que sap que es tracta de prejudicis o d'opinions fonamentades en detalls completament irrellevants.

Una aproximació més realista, però, reconeix que l'extensió de les llengües —com a activitat social que són— depèn del poder (fort o tou) de les comunitats que les parlen i no té res a veure amb la naturalesa o característiques internes, gramaticals. En aquest cas, «apte» voldria dir «capaç d'imposar-se», o com a mínim capaç de resistir la imposició d'altres. Sigui com sigui, es dibuixa un escenari de lluita en què finalment només poden quedar els més forts.

Aquesta perspectiva deu ser present en la història humana des dels inicis.[5] Al capdavall, les llengües i les seves dinàmi-

[5] El gran sociolingüista Louis-Jean Calvet té un llibre titulat *La guerra de les llengües i les polítiques lingüístiques* (Calvet 1999), en què l'autor posa de manifest que aquesta concepció ve de lluny en la història. Però és molt probable que ens haguem de remuntar molt més del que tenim documentat.

ques estan vinculades inevitablement a les societats. «I si considerem, cosa que no és gaire original, que la violència és la gran llevadora de la història, llavors aquesta violència també afecta la història de les llengües»[6] (Calvet 1999: 10). Potser sí que la lluita pel poder explica una part de la dinàmica de les llengües, però no pas tota, com tampoc explica, per important que pugui semblar, tota la dinàmica social o econòmica. L'ésser humà és competitiu, cert, però també és moltes altres coses.

Justament l'enfocament ecològic té per objectiu comprendre els fenòmens en la seva complexitat i així superar un cert reduccionisme que ha caracteritzat determinades perspectives tant generals com de la ciència. I l'enfocament ecologista contrapesa la competitivitat amb la cooperació, i la focalització en l'individu amb la dimensió col·lectiva de tota activitat humana (i molt especialment, la llengua) en un medi determinat. Sovint oblidem que no hi ha res que depengui exclusivament d'un mateix, com també que estem immersos en un entorn amb el qual interactuem constantment i al qual atribuïm també valor simbòlic més o menys conscientment. Per això els qui parlen exclusivament de drets individuals o afirmen que els territoris no tenen llengua obliden una part molt important de la naturalesa humana.

Si alguna cosa ens ha ensenyat l'ecologia és a practicar la

[6] Et si l'on considère, ce qui n'est guère original, que la violence est la grande accoucheuse de l'histoire, alors cette violence affecte aussi l'histoire des langues.

prudència. En sistemes complexos com el món de la vida o el de la humanitat, una acció té sempre conseqüències imprevistes. El concepte de propietat emergent, és a dir, un fenomen que presenta propietats no predictibles a partir dels seus components (els defensors d'aquesta perspectiva solen posar com a bon exemple la vida o la ment) mostra que la suposada predictibilitat de la cadena causa-efecte trontolla. Tant si tenen raó els partidaris de l'emergentisme com si en tenen els del reduccionisme —que creuen que en realitat sí que es podrien deduir les propietats d'un fenomen dels seus components, si en sabéssim prou—, el cas és que quan intervenim en un sistema complex no sabem què pot passar.

Els estats moderns són uns mecanismes especialment eficaços, com dèiem, a l'hora d'eliminar llengües, de reduir la diversitat lingüística. Ho fan per aconseguir, suposadament, eficiència d'una banda (com quan proposen un sol sistema mètric[7]) i cohesió d'una altra (la vocació de ser una única nació). Deixen de banda, però, que les llengües no són com el sistema mètric, un simple instrument, una eina: són això i també tota una altra cosa.

Hem esmentat abans la doble tendència de les llengües: a la diversificació i a la continuïtat. Doncs bé, aquesta mecànica aparentment contradictòria s'adiu amb una de les seves funcions més importants: la de ser un tret identitari, grupal, di-

[7] És clar que l'eficiència té molt a veure amb les ambicions hegemonistes del mercat capitalista, que veu la diversitat lingüística com un obstacle per arribar als consumidors.

ferenciador. Els humans ens construïm identitats complexes i superposades, sens dubte. És difícil negar la importància de la identitat de gènere, per exemple, clarament present (encara que sigui amb característiques i funcions molt diferents) a totes les cultures. El mateix es pot dir de la identitat nacional —o com es vulgui anomenar: l'adscripció a un grup que participa de la convicció que comparteix certs trets vinculats amb la història i la cultura (tradicionalment, també amb la filiació), i que es diferencia netament d'altres grups.

Els trets que defineixen una comunitat nacional poden ser ben diversos. Per desgràcia, al llarg de la història sovint han estat trets fenotípics: el color de la pell, els trets facials..., el que tradicionalment —i encara ara— s'ha anomenat «races», malgrat la inconsistència del terme. Són trets necessàriament excloents (com també ho és el lloc de naixement): el fenotip necessita generacions per canviar sensiblement. En canvi, les característiques culturals són adquiribles al llarg de la vida. N'hi ha, com la majoria de religions, que també són adscriptors identitaris potents, però exigeixen exclusivitat: o s'és d'una o s'és de l'altra. En aquest sentit, les llengües, que també tenen un gran poder de discriminació (són del grup els qui parlen com jo), són molt menys conflictives, perquè, com diu Carme Junyent (2004: 50):

> *Entre els elements que permeten la identificació amb la comunitat, la llengua és, sens dubte, un dels més eficaços per inequívocs que podem trobar. I té els avantatges afegits de*

> *ser transmissible i acumulable, amb la qual cosa fa possible la incorporació de tothom qui ho vulgui a la comunitat, sense que per això hagi de renunciar a la seva llengua d'origen.*

Justament, aquesta funció identificadora i d'incorporació a la comunitat la tenen les llengües que no s'han expandit, que no s'han imposat a altres grups. L'anglès o el castellà no defineixen l'adscripció grupal de ningú, pretenen ser fonamentalment el que Kathryn Wooland en diu «anònimes»: «Dins una ideologia de l'anonimat, l'autoritat lingüística d'una llengua estàndard comuna no és localitzada, sinó desarrelada i universalista» (Woolard 2008: 180). L'anonimat com a ideologia lingüística contrasta amb l'autenticitat: «En contrast amb la veu pública i anònima, la veu autèntica és sentida com a profundament arrelada» (Woolard 2008: 183).[8] El cas és que tota llengua necessàriament acompleix funcions «anònimes», no marcades (instrumentals, comunicatives), i «autèntiques», identitàries (llevat que no tingui parlants natius, com el llatí a l'Edat Mitjana o l'anomenat *globish* avui). Els parlants de llengües expansives també senten la necessitat de tenir marcadors grupals i els acaben potenciant —identificant trets propis de parlar la llengua dominant— o fins i tot creant-los, com en els argots, de manera que la suposada pretensió d'eliminar les barreres lingüístiques a fi de crear

[8] Generalment, quan es vol imposar una llengua sobre poblacions que històricament no la parlen, es fa amb la ideologia de l'anonimat, és a dir, la pretensió que aquella llengua no marca grupalment. D'aquí la insistència del nacionalisme espanyol a anomenar la llengua castellana com a «espanyol», per desvincular-la del grup on va sorgir històricament.

una gran comunitat harmònica i eficient tampoc s'acompleix.

Un dels avantatges més interessants de la diversitat lingüística, doncs, és aquesta capacitat de marcar fronteres grupals flexibles, poroses, que es poden saltar en qualsevol moment de la vida (aprenent una llengua) sense renunciar a les identitats prèvies.

Es podria dir, però, que aquesta funció identitària també la poden fer un grapat de grans llengües i que no cal preservar l'enorme diversitat existent. El món quedaria reduït a unes poques grans comunitats lingüístiques. Seria tan greu, això? D'entrada, significa el sacrifici de milers d'identitats lingüístiques encara existents (pel cap baix, al món hi ha cap a cinc mil llengües), cosa que té conseqüències directes en totes aquestes persones que les parlem i que van molt més enllà de canviar un instrument de comunicació per un altre.[9] A més, implicaria l'oblit —parcial o total— d'un gruix ingent de manifestacions culturals lligades a la llengua (la majoria), la supressió de memòries seculars, la incomprensió d'un passat —recent i remot— que ens explica.

La disminució de diversitat lingüística de manera abrupta, com ho volen els estats moderns (recordem el cas de la Xina) només s'aconsegueix amb grans dosis de repressió. Espontàniament, els humans transmetem la llengua que ens han

[9] El número de Linguapax Review de 2023, coordinat per Justyna Olko i Alexander Andrason, està dedicat a les conseqüències en la salut de la pèrdua de la llengua. Es pot llegir a <https://www.linguapax.org/wp-content/uploads/2024/01/Linguapax-2023-baixa.pdf>

transmès. Amb petits canvis, sí, però pràcticament inconscients, gens dolorosos, que no interrompen la línia amb els avantpassats: els avis s'entenen amb els nets, vaja. Perquè això no passi cal molta inversió i molta repressió.[10]Cal molta força i molta violació de drets. Els exemples recents i actuals són aclaparadors, del Kurdistan al Canadà, de França al Marroc. Ni que el resultat fos de debò positiu, justifica tot aquest dolor?

I és positiu, el resultat? Seria millor, un món amb moltes menys llengües, més culturalment homogeni? És bo que hi hagi grans comunitats nacionals identificades, entre altres coses, per la mateixa llengua?

Aquí els humans també naveguem entre dos pols. Hi ha un potent discurs compartit a favor de la unitat. Les grans obres humanes necessiten una gran coordinació, una munió d'esforços en la mateixa direcció, i sovint ens hem cregut que aquesta coordinació exigeix una direcció única. «La unió fa la força», una divisa gairebé incontestable que es llença contra tot separatisme, de la mena que sigui. Però alhora, tendim a fer bàndols, a dividir-nos per identitat, opinió, projecte, caràcter... La gran pregunta és: quina és la mesura òptima? Sense grans concentracions de poder com la dels Estats Units d'Amèrica o l'URSS no hi hauria hagut viatge a la Lluna o programa espacial en general. Tampoc

[10] O bé cal desterritorialització. Les persones migrants a espais lingüístics diferents del seu tenen en general moltes més dificultats per preservar la pròpia llengua al llarg de les generacions

no hi hauria bomba atòmica. Sense coordinació, sense comunitat, no som res. Però les grans malvestats les fan les grans agrupacions amb un poder centralitzat que té a les mans uns recursos immensos.

Als anys setanta del segle passat nombroses veus es van començar a adonar que el desenvolupisme tan característic del món modern ens duia a l'abisme. Tant se val si el gestionava un capitalisme depredador com un socialisme autoritari: estàvem esgotant els recursos i destruint l'entorn. Comprometíem el futur no només de nombroses formes de vida, sinó de la pròpia espècie. El moviment i sobretot la consciència ecologista més generalitzada ve d'aquí. Aleshores l'economista Ernst Friedrich Schumacher va publicar un llibre de gran impacte, *Small is Beautiful*. Una de les tesis centrals de l'autor era justament que la grandària de l'escala que havia agafat l'acció humana era nociva:

> *Operacions de petita escala, tant se val com siguin de nombroses, són sempre menys probablement nocives per al medi ambient que les de gran escala, senzillament perquè la seva força individual és petita en relació amb les forces de recuperació de la natura. [...] El perill més gran sorgeix invariablement de l'aplicació despietada, a gran escala, de coneixements parcials com els que estem presenciant actualment en l'aplicació de l'energia nuclear, de la nova química en l'agricultura, de la tecnologia del transport i moltes altres*

> *coses.*[11] *(Schumacher 1973: 22)*

Què hi tenen a veure les llengües? Com a marcadors grupals, ajuden a mantenir petits grups significatius, justament el que reclamava Schumacher com a mesura preventiva contra la destrucció de la natura, però també com a garantia d'una sèrie de valors col·lectius:

> *Quin és el sentit de democràcia, llibertat, dignitat humana, nivell de vida, autorealització, consecució? És qüestió de béns o de persones? És clar que és qüestió de persones. Però les persones només poden ser elles mateixes en petits grups significatius. Per tant, hem d'aprendre a pensar en termes d'una estructura articulada que pugui funcionar amb una multiplicitat d'unitats a petita escala. Si el pensament econòmic no pot comprendre això, és inútil.*[12] *(Schumacher 1973: 56)*

---

[11] Small-scale operations, no matter how numerous, are always less likely to be harmful to the natural environment than large-scale ones, simply because their individual force is small in relation to the recuperative forces of nature. [...] The greatest danger invariably arises from the ruthless application, on a vast scale, of partial knowledge such as we are currently witnessing in the application of nuclear energy, of the new chemistry in agriculture. of transportation technology, and countless other things.

[12] What is the meaning of democracy, freedom, human dignity. standard of living, self-realisation, fulfilment? Is it a matter of goods, or of people? Of course it is a matter of people. But people can be themselves only in small comprehensible groups. Therefore we must learn to think in terms of an articulated structure that can cope with a multiplicity of small-scale units, If economic thinking cannot grasp this it is useless.

Conclusió

Un dels grans problemes mundials actuals per a la preservació de la natura i de la diversitat cultural és el model d'estat nació projectat a gran escala, juntament amb l'existència de grans corporacions privades. Estats nació de milions i milions de persones, amb la pretensió d'esdevenir un sol grup cultural i lingüístic i dirigits per unes poques persones —com els Estats Units, la Xina o Rússia com a exemples extrems— suposen un perill tant per als propis ciutadans com per al món. Quan la seva diversitat interna és, si més no de moment, irreductible, és més probable que hagin de negociar amb les seves «minories» i es vegin forçats a optar per models de governança més descentralitzats i més subjectes a contrapoders regionals. D'altra banda, companyies amb un poder quasimonopolístic enorme troben pocs frens als seus objectius de lucre, que en general no tenen res a veure amb els valors humans de llibertat, dignitat, autorealització o democràcia. Si la humanitat mantingués formes d'organització que fessin més difícil una gran concentració de poder, la probabilitat de conflictes a gran escala es reduiria, com també la capacitat d'imposar formes de consum i de vida. Evidentment, sabem prou bé per la història que els conflictes locals poden ser terriblement destructius. Un món amb estats més petits i més respectuosos amb la diversitat cultural no seria pas necessàriament un món pacífic i democràtic, però hi serien més difícils les polítiques que mantenen un neocolonialisme només beneficiós per a unes poques grans potències

mentre ofega les economies de bona part dels habitants del planeta i alimenta governs corruptes i venuts.

La diversitat lingüística és la solució a tot això? És clar que no, però és un element més, un d'important, a tenir en compte per tal de mantenir la diversitat cultural i identitària que comporta, per tal de preservar grups d'humans d'una mida relativament petita, de manera que posin en dificultats, ni que sigui una mica, la gran concentració de poder.

L'ecologisme —també el lingüístic— és prudent, conservacionista, i entén que la diversitat és més aviat un factor d'equilibri que de conflicte, sempre que es gestioni segons uns valors de respecte, individuals i col·lectius. Novament val la pena citar Carme Junyent: «La diferència per si sola no és mai font de conflicte; sí que ho és, però, que la diferència no sigui respectada» (Junyent 1998: 110). Quan ningú ens amenaça la identitat, tendim a donar-la per descomptada, a invisibilitzar-la, a banalitzar-la. Carregar la culpa del conflicte a qui es defensa de la pretensió d'esborrar la seva identitat, o d'estigmatitzar-la (sigui la lingüística o qualsevol altra) és culpabilitzar la víctima i exonerar l'agressor.

A vegades un es pregunta per quina raó algú que té com a llengua inicial una d'aquestes grans varietats hegemòniques com el castellà, l'anglès o el xinès, s'hauria de preocupar per les altres llengües. És la mateixa pregunta que es pot fer a un humà pel que fa al benestar i a la supervivència de les

altres espècies: raons ètiques, però també de pura supervivència pròpia: som interdependents. En el cas de les llengües, l'estricta supervivència física no sembla en joc (com si que ho està en la degradació del medi). Podem renunciar a la pròpia llengua i viure en una altra. Tanmateix, en una lògica darwinista social, en últim extrem només en pot quedar una, o unes poques, de manera que un món lingüísticament divers és també la possibilitat de la pròpia pervivència cultural. Per això la solidaritat dels parlants de llengües més grans no és només una qüestió de generositat gratuïta, és la garantia que un dia un mateix no es trobi també al caire de la desaparició. L'ecologisme lingüístic és, doncs, la consciència més enllà de «no és el meu problema»: el projecte d'un món on és possible, com deia M. Carme Junyent, «conviure sense renunciar a la diversitat».

Referències bibliogràfiques

» AMNISTIA INTERNACIONAL (2021). *«Like we were enemies in a war»: China's mass internment, torture and persecutions of muslims in Xinjiang*. Londres: Amnistia Internacional. Veure en línia.

» BASTARDAS, ALBERT (2014). «Lingüística i ciències de la comunicació: sociocomplèxica com a perspectiva integradora». A: A. Massip; A. Bastardas (ed.). *Complèxica: Cervell,*

societat i llengua des de la transdisciplinarietat. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, p. 231-258.

» CALVET, LOUIS-JEAN (1999). *La guerre des langues et les politiques linguistiques*. París: Hachette.

» DEHAENE, STANISLAS (2018). *Apprendre!: Les talents du cerveaux, le défi des machines*. París: Odile Jacob.

» HAUGEN, EINAR (1979). «Language ecology and the case of Faroese». A: Jazayery, M. A. [et al.]. *Linguistic and literary studies in honor of Archibald A. Hill IV.* Haia: Mouton, p. 243-257.

» JUNYENT, M. CARME (1998). *Contra la planificació*. Barcelona: Empúries.

» JUNYENT, M. CARME (2004). «La llengua com a instrument de recuperació de la dignitat dels pobles». A: Quim Gibert [et al.] (ed.). *El despertar dels Països Catalans*. Barcelona: La Busca, p. 43-58.

» MINISTRY OF EDUCATION (Xina) (2021). *MOE holds press conference on status of Chinese language in China and the world*. Veure en línia.

» MINISTRY OF EDUCATION (Xina) (2022). «A review of achievements in the development of Chinese language (2012-2021)». Veure en línia.

» NEBRIJA, ANTONIO DE (1492). *Arte de la lengua castellana*. Salamanca: Juan de Porras. Veure en línia.

» SCHUMACHER, E. F. (1973). *Small is Beautiful: Economics as if People Mattered*. Point Roberts: Hartley & Marks, 1999.

» WOOLARD, K. A. (2008). «Les ideologies lingüístiques: una visió general d'un camp des de l'antropologia lingüística». *Revista De Llengua I Dret,* (49). Veure en línia.

L'IMAGINARI SOCIODISCURSIU DEL SUPREMACISME LINGÜÍSTIC A ESPANYA

Ivan Solivellas
Universitat de les Illes Balears

1. Algunes reflexions inicials

És innegable que la llengua juga un paper cabdal en la configuració de les identitats, tant personals com nacionals. De fet, hi ha exemples diversos que posen de manifest la rellevància de l'idioma en la configuració nacional d'un estat. Un cas paradigmàtic és el de l'Estat italià, que impulsà una socialització nacional comuna (Simon, 2009) que ha fet que en l'actualitat la llengua de relació i de referència sigui el que es coneix com a italià, que ha desplaçat la resta de llengües —sovint denominades, erròniament, dialectes—, com el sard, el napolità, el piemontès, etc. Un exemple oposat, en canvi, és el referit al serbocroat, en la mesura que un sistema lingüístic concret (el serbocroat) ha donat lloc a múltiples denominacions (serbi, croat, montenegrí, bosnià) per referir-se als suposats idiomes de països diferents (Sèrbia, Croàcia, Montenegro i Bòsnia i Hercegovina). A més, és curiós que, en tots els casos, l'estandardització d'aquestes llengües parteix de la mateixa varietat (el dialecte štokavski). Com hom pot

suposar, doncs, les diferències són mínimes, raó per la qual es consideren llengües ausbau o per elaboració (Kloss, 1967), ço és, idiomes diferenciats artificiosament.

La importància de la llengua, així mateix, va més enllà de la creació d'identitats —i, conseqüentment, d'alteritats—, atès que el llenguatge té una funció performativa, en la mesura que l'expressió lingüística mateix és capaç de crear realitats. Un jurament, per exemple, és una creació lingüística: quan hom jura dona lloc al jurament. Ocorre el mateix amb les malediccions, les benediccions, etc. Ara bé, més enllà de tot això, la performativitat del fet lingüístic s'observa especialment a través del discurs, que és un element clau en la construcció de la realitat, si més no pel que fa a la interpretació d'una realitat específica. Aquí és on entren en joc els denominats *imaginaris sociodiscursius* i la ideologia, que tenen un paper clau en l'establiment d'una realitat específica, entesa com una manera de concebre el món a partir d'unes assumpcions prèvies que circulen entre una societat o grup concrets a través dels discursos socialment compartits.

I, per descomptat, els imaginaris sociodiscursius i la ideologia també afecten els idiomes, especialment quan es donen situacions de pugna que tenen un rerefons polític i cultural. Per això, en aquest treball s'analitza sumàriament l'imaginari sociodiscursiu del supremacisme lingüístic a Espanya. Els objectius del treball, per tant, són (1) descriure les principals ideologies lingüístiques que circulen en la societat espanyo-

la en contra del català —i de la resta de llengües diferents del castellà—, (2) comprovar quins imaginaris sociodiscursius generen i (3) analitzar les relacions de poder que amaguen i les assumpcions que legitimen.

Es tracta, en qualsevol cas, d'un treball de caràcter divulgatiu, ateses les característiques de la publicació, però de base acadèmica, car els materials del capítol provenen de recerques en curs o acabades i el mètode de treball parteix dels plantejaments científics. Tanmateix, aquest plantejament acadèmic no impedeix que el treball sigui situat i compromès amb la igualtat i la justícia social, en la mesura que parteix dels postulats dels estudis crítics del discurs i de la glotopolítica.

2. La ideologia i els imaginaris sociodiscursius

El concepte d'*ideologia* és molt divers i, per tant, hi ha tantes definicions com perspectives (veg. Woolard, 1998). En aquest treball, però, partesc de la perspectiva marxista, que entén la ideologia com una màscara. D'aquesta manera, «la ideologia és vista com idees, discursos o pràctiques significatives al servei de la pugna per adquirir o mantenir el poder» (Woolard, 1998, p. 7).[13] Segons aquesta definició, la ideologia s'entén com el conjunt de representacions socials que afecta una realitat concreta i que, en el fons, amaga uns interessos

[13] La traducció és meva.

ocults en benefici d'una persona o, més comunament, d'un col·lectiu específic.

Les ideologies lingüístiques es transmeten en forma de creences, de valors, de prejudicis, etc., que es comparteixen en el marc dels mitjans de comunicació, dels discursos polítics, de les converses quotidianes, de l'escola, etc. Així, per exemple, hom pot creure que l'estàndard és el català de Barcelona, pot considerar que parlar en català amb algú que parla castellà és de mala educació, pot creure que a Girona parlen millor que a Alacant, etc. En tots aquests casos, es tracta de creences, prejudicis o valors que s'han construït socialment i que s'han transmès mitjançant diversos canals, com l'escola, els discursos polítics, etc. I, en el fons, totes aquestes idees determinen la manera com es concep el fet lingüístic socialment, la qual cosa genera el que Del Valle (2007) denomina *marcs cognitius*, és a dir, marcs mentals que condicionen la manera d'entendre una realitat —lingüística, en aquest cas— concreta.

Aquests marcs cognitius són el que Charaudeau (2007, 2011, 2021) defineix com a *imaginaris sociodiscursius*, entesos com un conjunt de representacions que construeixen la realitat com a univers de significació (Charaudeau, 2021, p. 207). Es tracta de representacions que sempre són compartides per un col·lectiu específic —és a dir, un grup social— i que es difonen mitjançant enunciats lingüístics —ço és, a través del discurs—, d'aquí l'adjectiu sociodiscursius. Ara bé, igual que

en parlar de les ideologies que afecten el fet lingüístic es parla d'*ideologies lingüístiques*, quan els imaginaris sociodiscursius fan referència al fet lingüístic hom parla d'*imaginaris sociolingüístics* (veg. Solivellas, 2025).

Sigui com sigui, els imaginaris sociodiscursius, afectin o no el fet lingüístic, formen part d'una xarxa complexa, com es pot veure a la figura 1. Així, les ideologies, en tant que representacions socials d'una realitat concreta, configuren un imaginari específic que, alhora, actua com a motor de noves representacions que contribueixen a expandir-lo. Així mateix, amb el temps, un imaginari sociodiscursiu prou estès socialment genera el que Bourdieu (1991) defineix com a *habitus*, és a dir, l'assumpció col·lectiva —i inconscient— d'unes disposicions que generen i organitzen les pràctiques socials. D'aquesta manera, es condiciona tant l'actitud dels individus com el comportament social en general.

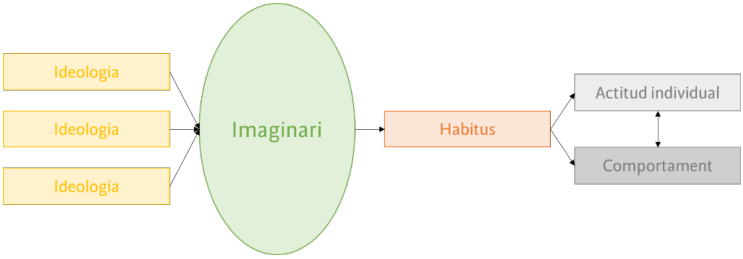

Figura 1. Configuració dels imaginaris sociodiscursius i sociolingüístics (Solivellas, 2025, p. 50)

Ara bé, més enllà d'aquesta relació horitzontal que he representat a la figura 1, cal tenir en compte que, en realitat, totes les peces estan interconnectades. Així, com ja he avançant, l'imaginari genera ideologies noves, ben igual que l'habitus. I, igualment, el comportament contribueix en la configuració d'un habitus específic, de la mateixa manera que les actituds individuals, a la llarga, fan que l'imaginari de què depenen sigui cada vegada més estès socialment.

Tot aquest entramat de relacions es pot representar de manera més o menys senzilla mitjançant un exemple il·lustratiu. Històricament, a l'Estat espanyol s'han implantat polítiques lingüístiques que prioritzen el castellà per sobre de la resta de llengües. Això sovint s'ha fet a través de la violència —física o simbòlica, segons cada cas—, però també a través d'idees que defensaven la superioritat del castellà respecte de la resta d'idiomes (veg. Moreno Cabrera, 2008) o mitjançant les ideologies de l'anominat i l'autenticitat (Gal i Woolard, 2001), que diferencien el castellà, com a llengua de tothom i de ningú —per això sovint recorren al terme *espanyol*—, de la resta de llengües de l'Estat, que es consideren exclusives d'un grup concret de persones adscrites a una regió. Això són, en efecte, ideologies específiques que, amb el temps, han configurat un imaginari sociodiscursiu en què el castellà és la llengua de l'Estat i la resta, en canvi, són idiomes de caràcter secundari, la qual cosa ha donat lloc a un habitus concret que superposa el castellà per sobre de la resta d'idiomes, cosa

que motiva actituds individuals —com canviar de llengua davant un desconegut—, les quals han generat un comportament bastant generalitzat avui en dia, com adreçar-se per defecte a tothom en castellà.

3. Mètode de treball

Com he especificat anteriorment, aquest capítol parteix de dos treballs previs. D'una banda, un estudi ja publicat (veg. Solivellas, 2023a), a partir d'un corpus de publicacions de la xarxa social X (anteriorment Twitter) i, de l'altra, un estudi en curs que se centra en els discursos en contra de la llengua catalana en la premsa espanyola (i que vaig exposar en un seminari a l'Institut Menorquí d'Estudis, veg. Solivellas, 2023b). El corpus de publicacions de la xarxa X consta de 520 enunciats que vaig obtenir mitjançant un treball de camp basat en l'etnografia digital en el període comprès entre el mes de març de 2021 i el mes de setembre de 2022 (ambdós inclosos). En canvi, el corpus de notícies està format per 416 documents que s'han obtengut mitjançat el servei MyNews Hemeroteca, tots publicats durant el 2023.

D'altra banda, aquest treball s'emmarca en els estudis crítics del discurs i la perspectiva glotopolítica. Així, es parteix de la base que tots els texts recollits, tant si són publicacions d'una xarxa social o peces d'un diari (notícies, articles d'opinió, etc.), són discursos. I, en aquest cas, qualsevol discurs s'entén des

d'una dimensió triple: com a pràctica textual —en tant que enunciats que formen un text—, com a pràctica discursiva —atès que sempre són fruit d'una interacció que els possibilita i els condiciona— i com a pràctica social —car són fruit d'un col·lectiu social i, per tant, es donen arran d'una situació i d'unes relacions concretes. I, com és obvi, no es pot perdre de vista que qualsevol pràctica social està travessada per les relacions de poder i les estructures que imperen en la societat. Per això, precisament, també s'adopta una perspectiva glotopolítica (veg. Del Valle, 2017), mitjançant la qual s'assumeix que el fet lingüístic —i, per tant, les pràctiques lingüístiques— també està travessat per les relacions de poder i els interessos de col·lectius diversos en el marc d'una societat, car és un element de construcció identitària que també té un rerefons polític.

En aquest cas, com que es tracta d'un capítol divulgatiu, no s'ha inclòs una anàlisi exhaustiva dels texts, sinó que m'he limitat a (1) exposar les principals línies discursives del corpus de treball, (2) assenyalar les ideologies que posen en circulació i (3) donar compte dels principals recursos (lingüístics, textuals i discursius) que s'usen en aquesta classe de texts. A més, des d'una perspectiva crítica, es relacionen totes aquestes característiques discursives amb qüestions sociopolítiques (estructures socials, relacions de poder, interessos polítics, etc.), és a dir, amb els imaginaris sociodiscursius que generen i les assumpcions que legitimen i de què parteixen.

4. Breu aproximació al supremacisme lingüístic de l'Estat espanyol

En aquest treball, he optat pel terme *supremacisme* perquè es recullen tot un conjunt d'ideologies i representacions socials que propugnen la supremacia d'un grup per raó de llengua —els castellanoparlants— per sobre de la resta —els catalanoparlants i els parlants de qualsevol altra llengua històrica. Ara bé, altres autors també han parlat de colonialisme, nacionalisme o imperialisme lingüístics (veg. Moreno Cabrera, 2008) per referir-se a aquest mateix fenomen. Es tracta, en qualsevol cas, d'un conjunt d'ideologies que propugnen l'hegemonia del castellà, en tant que llengua estatal i universal, per sobre dels altres idiomes, que sovint es connoten com a regionals o minoritaris.

El punt de partida del supremacisme lingüístic que impera a l'Estat espanyol són les denominades ideologies de l'autenticitat i l'anonimat (Gal i Woolard, 2021). Es tracta de dues classes d'ideologies que permeten justificar el valor i l'autoritat d'un idioma segons que sigui la llengua d'un territori concret o la llengua de ningú, respectivament. En aquest sentit, a l'Estat espanyol el castellà es considera una llengua anònima, en la mesura que és la llengua oficial de tot l'Estat i, per tant, l'idioma que saben tots els ciutadans per imperatiu legal, d'acord amb el que preveu l'article tercer de la Constitució espanyola. En canvi, la resta de llengües, com el català, el gallec o l'èuscar, es consideren llengües autèntiques, en la

mesura que s'adscriuen a un territori o un grup concret de persones.

No obstant això, aquestes ideologies esmentades han donat lloc a un marc mental que entén que el castellà és la llengua de l'Estat i que, per tant, la resta són idiomes secundaris. De fet, sovint es contraposa el castellà, com a llengua oficial, a la resta d'idiomes, definits com a cooficials, a partir d'una dicotomia errònia, atès que a les comunitats autònomes amb llengua pròpia el grau d'oficialitat —o cooficialitat— és el mateix tant per a la llengua històrica com per al castellà —malgrat que es tracti d'una cooficialitat asimètrica (veg. Llabrés, 2021). En part, però, aquesta visió es deu a l'imaginari que s'ha difós per part de l'aparell polític de l'Estat espanyol des dels Decrets de Nova Planta —o abans, fins i tot—, que entén els estats com a realitats uniformes i monolingües.

Així doncs, a partir d'aquesta perspectiva uniforme, l'Estat ha construït des d'antic una identitat nacional comuna a través de l'administració, l'educació i els mitjans de comunicació, que és el que Simon (2009) defineix com a socialització nacional comuna, típica també d'altres estats, com el francès o l'italià. En relació amb això, s'ha d'entendre que tots els discursos que s'analitzen en aquest treball —siguin notícies, articles d'opinió, publicacions a les xarxes socials, etc.— parteixen d'aquest imaginari sociodiscursiu i contribueixen, d'altra banda, a enfortir-lo.

Una de les primeres ideologies que es poden observar,

doncs, consisteix en la contraposició entre la llengua comuna (el castellà) i les llengües regionals (el català, el gallec, l'èuscar, etc.). Aquesta divisió permet que la primera es relacioni amb característiques positives (oficial, estatal, internacional, etc.), mentre que les segones solen aparèixer connotades negativament (cooficial, regional, minoritària, etc.), com es pot veure a l'exemple 1.

Exemple 1. La llengua comuna vs. les altres llengües

> *«[...] parte del problema arranca de llamarle castellano al español, porque para muchos es difícil de asimilar que la lengua de Castilla sea propia de Cataluña. Más fácil sería si le llamásemos español, lengua de España, y, por tanto, de todos.»* [X - Anònim, 10 d'abril de 2021]

El concepte de *llengua comuna* està relacionat amb les denominades *ideologies del monolingüisme* (Blackledge, 2000), és a dir, un conjunt de creences que pretenen justificar la preeminència d'un idioma —el castellà, en el cas espanyol— respecte dels altres. S'entén, doncs, que si una llengua és comuna, és a dir, de tots els espanyols, la resta tan sols actuen com a elements de divisió i desigualtat, atès que aquest plantejament «es basa en la idea que la llengua espanyola no només és la llengua característica i essencial de la nació espanyola, sinó que és l'única que garanteix la igualtat, la fraternitat i la llibertat dins la comunitat» (Moreno Cabrera, 2018, p. 29-30).

A partir d'aquesta primera ideologia, doncs, se'n desprenen

la resta, que relacionen la diversitat lingüística amb el nacionalisme i l'independentisme, com s'il·lustra a l'exemple 2. D'aquesta manera, qualsevol mesura de promoció i defensa de la diversitat idiomàtica de l'Estat s'entén com una política de fragmentació i discòrdia.

Exemple 2. La diversitat lingüística és un instrument del nacionalisme i l'independentisme

Joan Planes (2023, 5 de setembre), «El independentismo radical incrementa su presión a España para que el catalán sea lengua oficial en Europa», *La Razón*.

Aquests plantejaments han fet que, a la llarga, hi hagi una càrrega ideològica negativa respecte del català, el gallec, l'èuscar, etc., fins al punt que lliguen aquests idiomes amb el totalitarisme, sovint amb comparacions que evoquen règims polítics totalitaris, com el feixisme i el nazisme. De fet, és habitual que s'usin termes connotats com *apartheid, Gestapo, lazi*[14] , etc., com es documenta a l'exemple 3.

Exemple 3. Connotació negativa dels defensors de la normalització lingüística

Rosa Cullell

La Gestapo de la lengua

«El supremacismo que se esconde detrás de tanta norma lingüística parapolicial es preocupante. Faltan políticos audaces y sobran espías de patio de colegio»

Opinión • 29 de marzo de 2023 • 03:30 Favorito 26 comentarios

Rosa Cullell (2023, 29 de març), «La Gestapo de la lengua», *The Objective.*

En relació amb això, s'ha de tenir en compte que el nacionalisme en si mateix és una ideologia política que s'ha connotat molt negativament a l'Estat espanyol, especialment d'ençà del procés independentista de Catalunya. Tanmateix, en els discursos del supremacisme (lingüístic) espanyol només es caracteritzen com a nacionalistes els moviments polítics que reivindiquen la dignitat dels pobles que històricament han estat minoritzats per una força estatal centralista. D'aquesta

[14] El terme *lazi* és un acrònim format pels mots *llaç* (en castellà, *lazo*) i *nazi* per referir-se a les persones que en el seu moment exhibien un llaç groc en defensa dels presos polítics.

manera, s'obvia que els qui defensen un Estat espanyol uniforme i ataquen la diversitat lingüística també són nacionalistes i, de fet, sovint propugnen un nacionalisme excloent. En aquest cas, emperò, es parla de *nacionalisme banal* (Billig, 2006), entès com un nacionalisme que no es percep com a tal.

Un altre aspecte que s'ha de ressaltar és que, en general, la legislació en favor del català, el gallec, l'èuscar, etc. sempre es presenta com una imposició, com es pot veure a l'exemple 4. En aquest sentit, una crítica que apareix en diversos discursos del supremacisme (lingüístic) espanyolista és que aquests idiomes tan sols se sostenen a partir d'imposicions polítiques.

Exemple 4. El català s'imposa

> *«Nuevo despilfarro del govern #Balear de 325.000€ para imponer el #catalán, mientras los #ciudadanos NO llegamos a fin de mes. #StopPoliticos #PoliticosCorruptos https://ultimahora.es/noticias/local/2022/08/05/1768369/ayudas-para-fomento-lengua-catalana-incrementan-cerca-110000-euros.html @HablamosE @pliseducacion @DefCastellano @Minochos @Iguales11 @CooficialidadNo @m_mpel.»* [X - @Hablamos_ES - Anònim, 6 d'agost de 2022]

Sobre aquesta qüestió, hom podria considerar que, en efecte, legislar a favor d'un idioma suposa una imposició, en tant que es posa una obligació o un deure. El problema de fons, però, és que tan sols s'entén com una imposició quan la normativa fa referència al català, al gallec, a l'èuscar, etc. En can-

vi, la legislació que imposa el castellà —que és molt extensa— no se sol tenir en compte o, més aviat, sembla que no es considera una imposició, sinó una qüestió natural, atès que és la llengua de l'Estat, com es pot veure a l'exemple 5.

Exemple 5. El castellà no s'imposa perquè és la llengua de l'Estat

> *«Imposición [del castellano]? Mismo mantra repetido mil veces. Vives en la nación española con una lengua oficial, el español, la CCAA de Cataluña no es Nación, es una región de la nación llamada España, y el catalán será cooficial junto a la otra. Si no te gusta, te vas, ya lo hizo tu presidente.»* [X - Anònim, 3 de gener de 2022]

Igualment, quan aquests discursos supremacistes fan referència al sistema educatiu, es parla d'adoctrinament, com recull l'exemple 6. De fet, hi ha entitats específiques que contínuament generen discursos en contra de l'ensenyament del català, el gallec, l'èuscar, etc., com Hablamos Español, Escuela de Todos o PLIS Educación. Així, es vol fer creure que l'ensenyament en una llengua diferent del castellà és fruit d'un procés d'adoctrinament i, per descomptat, d'una imposició —excepte si l'ensenyament és en anglès o en una altra llengua considerada prestigiosa.

Exemple 6. L'ensenyament en català és adoctrinament

ABC
C. Valenciana

«No queremos imposiciones ni adoctrinamiento contra el español»: tres entidades de docentes y familias ofrecen ayuda al Gobierno de Mazón

José L. Fernández (2023, 1r de novembre), «No queremos imposiciones ni adoctrinamiento contra el español»: tres entidades de docentes y familias ofrecen ayuda al Gobierno de Mazón», *ABC*.

En general, l'escola i la salut són dos dels aspectes que més apareixen en els discursos en contra de la diversitat lingüística (veg. Solivellas, 2023a), a més de l'administració autonòmica, en general. I, curiosament, són els espais en què hi ha un mirall de normalitat, car són les àrees on més ha avançat la normalització lingüística. Per això, els actors en contra de la diversitat idiomàtica recorren a l'argument de la despesa i argüeixen que la promoció de les llengües suposa una despesa innecessària, com es pot veure a l'exemple 7.

Exemple 7. La política lingüística és una despesa innecessària

BRUSELAS

La oficialidad del catalán, el gallego y el euskera costaría 132 millones a la UE

CARLOTA CAMPS
QUIM BERTOMEU
Barcelona

Carlota Camps i Quim Bertomeu (2023, 11 de desembre), «La oficialidad del catalán, el gallego y el euskera costaría 132 millones a la UE», *El Periódico de España*.

També és habitual la idea que el català, el gallec, l'èuscar, etc. suposen una discriminació per a una part dels ciutadans, concretament els castellanoparlants. En aquest cas, sempre se sol posar el mateix exemple: si algú d'una altra comunitat autònoma s'estableix en un territori que té llengua pròpia, es troba en desavantatge, perquè li poden exigir saber l'idioma (per estudiar, fer feina, etc.), com apareix a l'exemple 8.

Exemple 8. Les llengües que discriminen

> *«Esto,ya se sabe en el mundo !! Lo impresentable,es que en nuestro país,nos pongan trabas para hablar nuestro idioma,*

> *que haya discriminacion ,por tema de el idioma. Yo vivo en Baleares,y dentro de mi trabajo,no puedo acceder a ciertos puestos ,por este tema! JUSTICIA YA !»* [X - Anònim, 15 de juliol de 2022]

Contràriament, quan és un catalanoparlant, per exemple, qui reclama els seus drets lingüístics davant una agressió, se sol interpretar com un assetjament o un atac en contra d'una persona, una empresa, etc., com es pot veure a l'exemple 9.

Exemple 9. Assetjament lingüístic

CRÓNICA

POLÍTICA

Plataforma per la Llengua acosa ahora a una ONG defensora de los derechos de la infancia

La entidad privada ultranacionalista subvencionada por la Generalitat de Cataluña carga contra un operador telefónico de Save the Children por dirigirse en castellano a una catalanohablante que se negó a cambiar de idioma

3 septiembre, 2023 - 17:16

Redacció (2023, 3 de setembre), «Plataforma per la Llengua acosa ahora a una ONG defensora de los derechos de la infancia», *Crónica Global*.

És evident, doncs, que s'apliquen criteris diferents segons l'idioma. Així, si algú ha d'aprendre català, gallec o èuscar, per exemple, s'entén com una discriminació, atès que el castellà és la llengua comuna i hauria de ser suficient. En canvi, quan un catalanoparlant és discriminat per parlar la seva llengua

—igualment oficial— i interposa una queixa o una denúncia es considera un cas d'assetjament. Igualment, la normalització de les llengües minoritzades de l'Estat s'interpreta com un atac en contra del castellà, com s'indica a l'exemple 10, en la mesura que s'opta per una mirada dicotòmica i disjuntiva, que entén que o bé es promou el castellà o bé es promouen la resta d'idiomes, en comptes de pensar, de fet, que promoure el català (i la resta de llengües de l'Estat) no implica triar entre català o castellà, sinó sumar, com defensa Bastardas (2005) des d'una mirada ecolingüística.

Exemple 10. El castellà es perd

Carlos Mayoral

Se muere el idioma español

«Urge una política lingüística común, con transversalidad entre América y Europa, que le devuelva a esta tecnología la fuerza que nunca debió perder»

Opinión 18 de septiembre de 2023 03:30

Carlos Mayoral (2023, 18 de setembre), «Se muere el idioma español», *The Objective*.

Totes aquestes representacions, que parteixen de l'imaginari monolingüista "un Estat, una llengua", donen lloc a un altre imaginari sociodiscursiu que problematitza la diversitat lingüística. En aquest sentit, s'opta per recursos discursius que, com ja he avançat, solen recórrer a dicotomies falses (salut

o català, normalització o llibertat, etc.). A més, se sol usar un llenguatge bel·licista i de confrontació (*los espías del catalán atacan, guerra por la imposición del catalán, luchar contra las mentiras*) i, per descomptat, sovint es recorre al tòpic de la Torre de Babel (com l'article publicat a *La Razón* titulat «Yolanda organiza la Torre de Babel», de dia 3 d'agost de 2023)[15]. Tots aquests recursos, al capdavall, s'orienten a distorsionar la realitat i a connotar negativament tant la diversitat lingüística com la normalització lingüística. D'aquesta manera, es crea una oposició entre "uns" (els espanyols de bé, que parlen castellà, la llengua comuna) i "altres" (els qui no només parlen altres llengües, sinó que pretenen equiparar-les a la llengua comuna).

En el fons, però, totes aquestes representacions, així com l'imaginari de què parteixen i el que evoquen, tan sols pretenen legitimar una relació de poder del castellà (i, per tant, dels castellanoparlants) per sobre dels catalanoparlants. Una hegemonia que, de fet, els tribunals ratifiquen constantment mitjançant múltiples sentències, la qual cosa estableix uns ciutadans de primera (els castellanoparlants) i uns ciutadans de segona (els parlants de *les altres llengües*). I, per descomptat, no es pot perdre de vista la qüestió identitària: en l'espanyolitat, el castellà, en tant que llengua comuna, hi juga un paper central, mentre que les altres llengües —també es-

[15] La Torre de Babel és un dels tòpics discursius més característics del supremacisme lingüístic i està estretament lligat al concepte de llengua comuna. Així, sovint es compara la pluralitat lingüística amb un càstig diví que dificulta l'intercanvi comunicatiu entre ciutadans.

panyoles— es perceben com una escletxa que pot desfer la comunitat imaginada —sobre aquest concepte, veg. Anderson (2005)— que l'Estat espanyol ha anat creant des d'antic i que constantment pretén enfortir.

5. Consideracions finals

Al llarg d'aquest treball s'ha assenyalat quines són les principals línies discursives del supremacisme lingüístic espanyol, que, en essència, criminalitza la diversitat lingüística i relaciona les llengües diferents del castellà amb el nacionalisme i el totalitarisme. Tanmateix, aquesta estratègia persegueix dos objectius ulteriors: per una banda, la legitimació de l'hegemonia del castellà per sobre de la resta de llengües i, per l'altra, l'establiment d'una identitat nacional comuna, que es basa, en part, en la qüestió idiomàtica.

Així, la preeminència del castellà, sovint denominat *espanyol,* es justifica com a garantia de llibertat, d'equitat, etc., en tant que llengua comuna i de tothom. Per això mateix es connota positivament, com a llengua oficial, de caràcter universal i del conjunt dels ciutadans espanyols. En canvi, la resta de llengües de l'Estat espanyol, com el català, es connoten negativament, com a llengües cooficials (un terme que s'ha banalitzat, de manera que el prefix *co-* 'ensems, en comú' s'entén com si fos *sub-* 'sota, en grau inferior'), de caràcter regional o local, i exclusives d'un nombre de ciutadans suposadament

reduït.

Es tracta d'una dicotomia que respon a una instrumentalització negativa de les ideologies de l'anonimat i l'autenticitat (Gal i Woolard, 2001), de manera que el castellà es concep com la llengua de tothom i de ningú, en la mesura que no s'adscriu a un lloc concret —en aquest cas, l'Estat no es percep com un territori—, mentre que el català s'entén com la llengua exclusiva dels catalanoparlants i, per tant, reduïda a uns territoris específics. Així mateix, aquesta oposició genera un imaginari sociodiscursiu que legitima la superposició del castellà per sobre de la resta de llengües i, per extensió, la superposició dels castellanoparlants per sobre dels parlants d'altres idiomes.

Finalment, cal destacar que aquest imaginari supremacista té conseqüències directes en la societat i en la manera de concebre l'Estat espanyol. De fet, la legislació i la justícia espanyoles constantment alimenten aquesta asimetria entre el castellà i la resta d'idiomes amb normes i sentències noves, per bé que la Constitució espanyola permetria una lectura molt més favorable amb la diversitat lingüística. D'altra banda, aquestes assumpcions generen moltes actituds que els parlants de català, gallec, èuscar, etc. tenen assumides, com canviar de llengua davant un castellanoparlant, normalitzar les discriminacions lingüístiques —que sovint ni tan sols són percebudes—, etc. I, igualment, també fomenten actituds concretes entre els castellanoparlants, que generalment se

senten legitimats a viure exclusivament en castellà onsevulla.

Canviar aquest imaginari és, sens dubte, una tasca difícil i molt complexa —si no impossible—, car es basa en un conjunt d'ideologies que neixen segles enrere. A més, els discursos supremacistes estan tan interioritzats en el conjunt de la població espanyola que fins i tot formen part del "sentit comú" de ciutadans (i organitzacions, partits polítics, etc.) que, a priori, rebutjarien aquests comportaments en molts altres àmbits o situacions. En qualsevol cas, és feina de tots desemmascarar aquests discursos, assenyalar la discriminació que generen i reivindicar una cultura basada en l'ecolingüisme, que entengui la diversitat lingüística de l'Estat com una riquesa i no com un problema.

Referències bibliogràfiques

» Anderson, B. (2005). *Comunitats imaginades. Reflexions sobre l'origen i la propagació del nacionalisme.* Afers.

» Bastardas, A. (2005). *Cap a una sostenibilitat lingüística.* Angle.

» Billig, M. (2006). *Nacionalisme banal*. Afers.

» Blackledge, A. (2000). Monolingual ideologies in multilingual states: Language, hegemony and social justice in Western liberal democracies, *Estudios de Sociolingüística 1* (2), 25-45.

» Bourdieu, P. (1991). *El sentido práctico*. Taurus.

» Charaudeau, P. (2007). Les stéréotypes, c'est bien. Les imaginaires, c'est mieux, *Stéréotypage, stéréotypes: fonctionnements ordinaires et mises en scène,* vol. IV (p. 49-65). L'Harmattan.

» Charaudeau, P. (2011). Las emociones como efectos del discurso, *Cultura y discurso 26*, 97-118.

» Charaudeau, P. (2021). *El discurso político. Las máscaras del poder*. Prometeo.

» Del Valle, J. (2007). Glotopolítica, ideología y discurso: categorías para el estudio del estatus simbólico del español, *La lengua, ¿patria común? Ideas e ideologías del español* (p. 13-29). Iberoamericana Vervuert.

» Del Valle, J. (2017). La perspectiva glotopolítica y la normatividad, *Anuario de glotopolítica 1*, 17-39.

» Gal, S., i Woolard, K. A. (2001). Constructing languages and publics: Authority and representation, *Languages and Publics: The Making of Authority* (p. 1-12). Routledge.

» Kloss, H. (1967). 'Abstand Languages' and 'Ausbau Languages', *Anthropological Linguistics 7* (9), 29-41.

» Llabrés, A. (2021). Algunes observacions sobre el marc legal de la llengua catalana a les Illes Balears i els drets lingüístics que se'n deriven, *La dinamització lingüística: bases,*

eines i estratègies (p. 87-109). Direcció General de Política Lingüística, Govern de les Illes Balears.

» Moreno Cabrera, J. C. (2008). *El nacionalismo lingüístico. Una ideología destructiva.* Península.

» Moreno Cabrera, J. C. (2018). *L'imperi de la llengua comuna. Guia de l'imperialisme lingüístic espanyol.* Voliana.

» Simon, S. (2009). 'Algherese? Sì, ma solo per scherzare.' Zum Gebrauch katalanischer Versatzstücke in der Jugendsprache von l'Alguer, *Zeitschrift für Katalanistik 22*, 37-70.

» Solivellas, I. (2023a). El problema de les llengües: imaginaris sociodiscursius sobre la diversitat lingüística a Espanya, *Estudios Hispánicos 31*, 71-84.

» Solivellas, I. (2023b). Imaginaris sociolingüístics i relacions de poder [comunicació oral]. Seminari de recerca en sociolingüística. Institut Menorquí d'Estudis.

» Solivellas, I. (2025). *La llengua de la nostàlgia. Els imaginaris sociolingüístics de l'Alguer.* Tirant lo Blanch.

» Woolard, K. A. (1998). Introduction: *Language as a field of inquiry, Language ideologies. Practice and theory* (p. 3-47). Oxford University Press.

EL SISTEMA DE DRETS LINGÜÍSTICS A L'ESTAT ESPANYOL. LA NECESSITAT D'UNA DEMOCRÀCIA LINGÜÍSTICA

Vicenta Tasa Fuster
Universitat de València

1. Introducció

L'objectiu d'aquest article és analitzar breument el sistema de drets lingüístics a l'Estat espanyol a partir del concepte de *democràcia lingüística*, entés com un paradigma normatiu que permet avaluar la qualitat democràtica d'un règim lingüístic en funció de la igualtat real dels drets lingüístics de la ciutadania i de la possibilitat real d'usar la llengua pròpia sense limitacions ni subordinacions a la llengua majoritària i actualment general de l'Estat. En aquesta línia, s'assumeix que sense democràcia lingüística la democràcia política és necessàriament incompleta (Tasa 2025, De Varennes 2012, Kymlicka 2001).

El règim lingüístic de l'Estat espanyol constitueix un dels àm-

bits més definits i alhora permanentment més controvertit de l'ordenament constitucional. La coexistència de diverses llengües pròpies i històriques en un mateix espai estatal pot donar lloc a models de respecte igualitari de la diversitat lingüística com Suïssa, Canadà, Bèlgica o Finlàndia; però també ha produït formes d'opressió lingüística i lingüicidi com les de França o Gran Bretanya (Grillo 1989, Phillipson 2006), per citar únicament països occidentals.

L'Estat espanyol s'ha presentat sovint com un model intermedi i equilibrat de reconeixement i protecció de la diversitat lingüística. En la pràctica i sobretot vista l'evolució del sistema en les últimes dècades, és evident que el règim lingüístic espanyol es fonamenta en una estructura legal i política amb graus desiguals de reconeixement jurídic de les llengües. Això ha donat lloc a un sistema de drets lingüístics profundament jeràrquic i asimètric (Tasa 2017 i 2019). Aquesta asimetria jeràrquica no és accidental, sinó que respon a una determinada concepció de l'Estat, de la nació espanyola i dels drets a què pot aspirar la ciutadania (Fallada 2025).

Malgrat la retòrica oficial sobre el pluralisme lingüístic, el model espanyol ha consolidat una jerarquia estructural que situa el castellà com a única llengua general de l'Estat i de la normalitat institucional dels organismes centrals estatals, mentre que les altres llengües són relegades a un reconeixement territorial condicionat i funcionalment limitat (centrat en les institucions locals i autonòmiques, i en l'ensenyament),

fins i tot quan aquest reconeixement comporta l'oficialitat territorial d'una llengua diferent del castellà.

Encara més, quan hi ha l'oficialitat territorial de llengües diferents del castellà, la jurisprudència constitucional ha establit que no és obligatori el coneixement d'aquestes llengües, malgrat ser oficials, i, a més, l'oficialitat està funcionalment condicionada pel fet que, en la pràctica, no és llengua de les institucions centrals de l'Estat en el territori (Administració perifèrica de l'Estat, policia, exèrcit, judicatura...) i, a més, presenta problemes estructurals en serveis públics com ara la Sanitat. Aquesta jerarquia té conseqüències directes sobre l'exercici efectiu dels drets lingüístics democràtics i sobre la igualtat de drets lingüístics reals i materials en la ciutadania que no té com a llengua espanyola primera el castellà (Milian 2016).

Així, la regulació constitucional de la llengua no és un element neutre ni merament tècnic, sinó un factor estructural que condiciona la qualitat democràtica del sistema polític (Tasa 2025). En contextos plurilingües, el disseny del règim lingüístic revela amb especial claredat les relacions de poder existents entre comunitats lingüístiques i la manera com l'Estat distribueix simbòlicament i materialment el seu poder sobre la societat (Skutnabb-Kangas, Phillipson i Rannut 1994).

2. Marc teòric: drets lingüístics, igualtat i poder

2.1. Els drets lingüístics com a drets humans previs i condicionants

La llengua constitueix un element central de la identitat personal i col·lectiva, així com un instrument fonamental per a la lliure expressió de les idees i per a accedir a l'educació, la justícia, l'administració i la participació política. Per aquest motiu, els drets lingüístics no poden ser concebuts com a drets culturals accessoris, sinó com a drets humans previs i condicionants; és a dir, com a drets que fan possible l'exercici efectiu de molts altres drets sense renunciar a la identitat i la dignitat individual i del grup humà que parla una llengua, en el territori en el qual la llengua és pròpia i històrica. Aquesta concepció dels drets lingüístics com a drets humans previs i condicionants ha estat confirmada per la doctrina internacional especialitzada de manera sistemàtica i progressiva des de la dècada de 1960 fins ara (Tasa 2025).

En aquest sentit, De Varennes (2012) assenyala que els drets lingüístics constitueixen una categoria transversal que condiciona l'exercici efectiu de drets civils, polítics, socials i culturals. Dit d'una altra manera, en absència d'una tutela i garantia real dels drets lingüístics, la igualtat formal davant la llei esdevé purament nominal, ja que les persones afectades han de renunciar a la seua llengua, sent la llengua històricament parlada en el territori on viuen, per a interactuar amb

els poders públics, per a expressar-se públicament o per a relacionar-se socialment.

En la mateixa línia, Patten (2014) sosté que la llengua és un aspecte estructural bàsic de la ciutadania democràtica, un dret essencial, comparable a l'accés a la informació, la llibertat d'expressió o a la representació política. La seua exclusió de l'espai públic no pot ser justificada com una simple conseqüència del funcionament majoritari, sinó que constitueix una decisió política amb efectes d'exclusió i domini clars.

En conclusió, els drets lingüístics operen com a drets humans *d'accés*, imprescindibles per a la tutela judicial efectiva real, l'exercici dels drets fonamentals i la participació política real (Pons, Parés i Pla 2005). La negació o limitació d'aquests drets no és innòcua com la ideologia uniformista estatalista afirma sovint (Phillipson 2006); per contra, produeix processos de minorització, desigualtat estructural i exclusió simbòlica violenta.

En contextos plurilingües, com l'espanyol, la llengua dominant gaudeix d'avantatges acumulatius i un discurs supremacista d'influència jacobina que tendeixen a reproduir-se socialment i a afavorir la substitució lingüística i la desaparició de la llengua minoritzada en benefici de la llengua castellana (Moreno Cabrera 2015).

2.2. Igualtat formal i (des)igualtat material en contextos de desigualtat lingüística

Un dels principals problemes dels règims lingüístics dels estats considerats democràtics és la confusió entre igualtat formal i igualtat material. Tractar igual llengües situades en posicions socials i de poder polític desiguals sense alterar la realitat sociolingüística i de poder lingüístic implica, en la pràctica, consolidar la dominació de la llengua hegemònica sobre la llengua considerada subordinada (Réaume 1995).

La igualtat material exigeix, en canvi, mesures diferenciades que compensen les desigualtats històriques i estructurals de les llengües pròpies l'espai de les quals ha estat colonitzat per la llengua del poder estatal. En aquest sentit, les polítiques de normalització lingüística que afavoreixen la posició social de les llengües pròpies subordinades no constitueixen una excepció al principi d'igualtat, sinó una aplicació estricta d'aquest principi, ja que asseguren dinàmiques de seguretat lingüística i ús normal de la llengua pròpia (Réaume 1995).

Aquest enfocament permet entendre que la igualtat material i real dels drets a usar les llengües no és una excepció al principi jurídic d'igualtat de la tradició liberaldemocràtica, sinó una exigència perquè hi haja igualtat jurídica de manera plena. Com assenyala Kymlicka (1995 i 2001), els intercanvis lingüístics en societats plurilingües tendeixen estructuralment a afavorir la llengua amb més capital simbòlic i institucional, de manera que la no-intervenció de l'Estat equival, de fet, a

una política lingüística implícita en favor de la llengua dominant i, alhora, una marginació de les altres llengües.

En aquest context, les polítiques de normalització lingüística adquireixen un caràcter reparador i democràtic. No es tracta d'imposar una llengua minoritzada, com maliciosament proclamen els qui defensen els mecanismes de dominació de la llengua de l'Estat, sinó que el que es pretén és restituir condicions mínimes d'igualtat perquè la llengua pròpia i històrica d'un país puga desenvolupar-se amb normalitat en tots els àmbits socials, econòmics i institucionals, i ha de pretendre, igualment, recuperar els usos socials de la llengua en aquells espais que han estat colonitzats, sovint de manera general i excloent, per la llengua de l'Estat.

En contextos com el de l'Estat espanyol, la normalitat lingüística implica necessàriament afavorir l'ús social i institucional preferent de la llengua pròpia del territori, així com la recuperació del poder lingüístic sobirà en favor d'aquesta llengua, sense que això supose la negació de drets individuals als parlants d'altres llengües. I, lògicament, això obliga a impulsar polítiques lingüístiques i legislació específica que permeta l'eliminació de totes les formes de subordinació o dominació preexistents respecte de la llengua pròpia, evitant les dinàmiques fragmentàries en els territoris on és parlada i dels quals és la llengua pròpia i històrica (Tasa 2024).

2.3. La democràcia lingüística o la superació del principi de jerarquia lingüística

Com hem dit, el règim de drets lingüístics de l'Estat espanyol es fonamenta en el principi no escrit ni declarat de jerarquia lingüística que situa el castellà per damunt de la resta de llengües espanyoles i menysté els drets dels parlants d'aquestes llengües. Superar aquesta realitat comporta fer de l'Estat espanyol una democràcia lingüística real.

De manera genèrica i bàsica, una democràcia lingüística és el principi normatiu segons el qual totes les persones tenen garantits, en condicions d'igualtat efectiva, els drets d'ús, accés i participació pública en la llengua o llengües pròpies de la comunitat política, mitjançant institucions que no jerarquitzen ni discriminen les llengües per raons de poder polític, econòmic o simbòlic.

Partint d'aquestes consideracions bàsiques, val a dir que el principi de democràcia lingüística adquireix un significat singular en contextos, com el de l'Estat espanyol, en què la llengua de l'estat, històricament forastera, s'ha fet forta i per imposició o per desplaçaments demogràfics s'ha assentat en esferes socials, institucionals i econòmiques dins de territoris amb una llengua pròpia i històrica que, amb el pas del temps, ha esdevingut llengua minoritzada en el seu territori natural.

Així, democràcia lingüística en contextos de minorització lin-

güística seria el principi segons el qual l'ordenament institucional i polític ha d'orientar la legislació i les polítiques lingüístiques a corregir activament les asimetries històriques i estructurals entre llengües, garantint que la llengua pròpia minoritzada siga plenament usable com a llengua de ciutadania, govern i participació democràtica, i s'elimine qualsevol mecanisme d'imposició i domini de la llengua majoritària de l'Estat. L'aplicació d'aquest principi de manera activa comporta la garantia de mecanismes reals de seguretat lingüística (Réaume 1995), de justícia lingüística (Van Parijs 2003), reconeixement real de drets lingüístics (Kymlicka i Patten 2003, Kymlicka 1995).

Encara més, en una democràcia lingüística, els poders públics han de promoure que la llengua pròpia del territori esdevinga la llengua pública comuna, normal i preferent en el seu territori històric; i siga llengua oficial també de les institucions generals (centrals o federals, segons els casos) de l'Estat. La llengua estatal majoritària i històricament dominant no seria llengua estructurant del sistema polític en els territoris amb llengua pròpia oficial.

L'aplicació d'aquest principi general comportaria que la llengua pròpia seria la llengua d'ús normal de l'administració, l'ensenyament, els serveis i les institucions públiques, inclosos els registres públics, les notaries i la judicatura, els mitjans de comunicació públics, la deliberació institucional i seria la llengua que actuaria com a element de cohesió cívica.

Els parlants de la llengua històricament dominant tindrien drets lingüístics garantits de manera individual (Branchadell 2005); però la llengua castellana no tindria un ús institucional i social que condicionara el funcionament del sistema, ja que en cas contrari es perpetuaria la dominació.

En una democràcia lingüística en contextos de contacte de llengües i minorització lingüística, el principi de proporcionalitat s'ha d'orientar a la necessitat de corregir una desigualtat real, a impuls de polítiques eficaces de normalització lingüística i recuperació de l'ús social preferent de la llengua pròpia del país. La democràcia lingüística no pot perseguir una igualtat formal entre llengües, sinó una realitat de seguretat i justícia lingüística per a la llengua pròpia i històrica, i el respecte dels drets lingüístics individuals d'altres llengües oficials.

Per això, jurídicament, avançar cap a una democràcia lingüística comporta assumir de manera proporcional i equilibrada diversos principis de manera sistemàtica i coherent.

En primer lloc, com hem dit, el principi de llengua pròpia com a llengua pública comuna, que comporta que la llengua pròpia del territori és la llengua normal i d'ús preferent de les institucions públiques territorials.

En segon lloc, el principi de garantia dels drets lingüístics individuals en les relacions amb els poders públics, ja que cap persona pot ser discriminada per raó de llengua ni privada

d'atenció pública en una llengua oficial.

En tercer lloc, s'ha d'aplicar el principi de correcció de les asimetries legals i sociolingüístiques històriques, ja que l'ordenament jurídic ha d'establir mesures d'acció positiva i restitució a favor de la llengua minoritzada fins que recupere una situació de normalitat real i absoluta.

D'igual manera, en quart lloc, s'ha d'establir el principi de coneixement obligatori de la llengua pròpia entre la població que viu en el territori, de manera que, com és normal en qualsevol llengua oficial, ningú no puga adduir indefensió per no conéixer-la i el seu coneixement siga requisit normal per a accedir a qualsevol treball amb responsabilitat pública.

Així mateix, en cinqué lloc, cal que s'aplique el principi de l'ensenyament com a pilar bàsic i democràtic d'integració en la comunitat social i política, de manera que al final de l'ensenyament obligatori tots els alumnes tinguen un coneixement qualificat de les llengües oficials.

I, finalment, en sisé lloc, s'ha d'aplicar el principi de sobirania lingüística territorial que comporta que cap norma ni pràctica administrativa pot situar la llengua pròpia en una posició subordinada o residual dins de cap àmbit públic o social. A més, l'aplicació d'aquest principi implica una seguretat jurídica lingüística reforçada per a les llengües pròpies o el que és igual un sistema de drets i deures lingüístics ben definits en la legislació i garantits amb una tutela judicial efectiva. Tot

això orientat pel criteri de no reversió; és a dir, d'entendre que ni la legislació ni la jurisprudència poden ser involutives pel que fa als drets i a les garanties jurídiques per als usuaris de llengües pròpies històricament minoritzades.

Establit això, l'existència d'una democràcia lingüística en contextos de llengües en contacte conflictiu comporta la materialització d'una realitat social, legal i política d'igualtat lingüística real i la recuperació de l'ús normal de la llengua pròpia de manera general. No es limita a reconéixer drets individuals abstractes i dispersos. La llengua pròpia i els drets humans lingüístics passen a ser entesos com una dimensió central de la ciutadania democràtica i com un factor clau de la participació política i de la cohesió social col·lectiva realment democràtica (Kymlicka 1995).

Una democràcia lingüística exigeix respectar el valor de totes les comunitats lingüístiques que hi ha dins d'una comunitat política, i afirmar els drets lingüístics individuals dels parlants d'altres llengües estatals oficials; però, dit això, exigeix també que la llengua pròpia del país siga la llengua oficial preferent i primera en el territori on històricament s'ha parlat. És a dir, es pot parlar de democràcia lingüística plena en contextos plurilingües quan l'ús social de la llengua pròpia és general, normal i preferent, i quan cap persona ha d'abandonar la llengua pròpia del país per a accedir als drets, béns i serveis públics i de consum social.

Això implica qüestionar el règim lingüístic de l'Estat espan-

yol, que tot i presentar-se sovint com a equilibrat i pluralista, afavoreix el castellà en detriment de la resta de llengües amb oficialitat limitada i de les llengües que simplement són anecdòticament reconegudes sense oficialitat (Tasa 2017 i 2019). I implica, igualment, evidenciar que tota política lingüística és una política de poder i que perquè hi haja democràcia lingüística efectiva cal un poder lingüístic igual de totes les llengües de l'Estat espanyol en tots els àmbits col·lectius, i que hi haja també una protecció efectiva i preferent de totes les llengües diferents del castellà.

La democràcia lingüística implica, així mateix, una concepció substantiva de la sobirania lingüística. No hi ha drets lingüístics reals sense poder lingüístic, és a dir, sense capacitat normativa i institucional efectiva per a garantir l'ús de la llengua pròpia davant de tots els poders públics, i, encara menys, sense una tutela clara i efectiva dels drets lingüístics i de les llengües pròpies pel poder judicial. Al capdavall, els drets, també els drets humans lingüístics, i la seua garantia real són el principal poder dels grups i les persones que pateixen problemes estructurals de minorització social (Ferrajoli 2016).

3. El sistema de drets lingüístics a l'Estat espanyol

3.1. El marc constitucional i la jerarquia lingüística

L'article 3 de la Constitució espanyola i la interpretació d'aquest article pel Tribunal Constitucional, especialment

després de la regressiva sentència 31/2010 contra l'Estatut de Catalunya, ha establit un sistema caracteritzat per una jerarquia clara entre llengües. El castellà és l'única llengua amb oficialitat estatal plena i amb un deure general de coneixement, mentre que les altres llengües són reconegudes només en l'àmbit autonòmic i sense cap deure correlatiu de coneixement, i garanties reals i plenes de poder ser usades davant del Poder Judicial i les institucions estatals. Aquesta asimetria fonamental condiciona tot el sistema de drets lingüístics. Es tracta, a més, d'un règim lingüístic que podríem considerar de cooficialitat desigual i estructuralment asimètrica (Milian 2016).

La jurisprudència constitucional ha reforçat aquesta jerarquia en interpretar l'oficialitat de les llengües cooficials com un dret limitat i condicionat, subordinat a criteris de proporcionalitat i a la garantia permanent del dret a usar el castellà. El resultat és un model en què el castellà és sempre una llengua d'ús garantit i les altres llengües tenen una oficialitat, sovint, circumstancial.

3.2. Estatuts d'autonomia i fragmentació de drets

Els estatuts d'autonomia han permés cert desenvolupament dels drets lingüístics en àmbits com l'educació o bona part dels serveis de l'administració autonòmica i local en les comunitats que han declarat llengua oficial una llengua diferent del castellà. No obstant això, aquestes iniciatives presenten límits estructurals clars: una mateixa llengua coneixerà una

fragmentació territorial dels drets i de les polítiques lingüístiques, i, a més, qualsevol intent d'igualtat real i de democràcia lingüística estarà frenat pel sistema legal estatal i per la jurisprudència del Tribunal Constitucional, que si havia estat acceptablement positiva abans del 2000, des de llavors cada vegada és més involutiva en matèria lingüística (Tasa 2021, Jou 2011, Pons 2011).

Aquesta situació genera una ciutadania lingüísticament desigual i fragmentada (Tasa 2024), en què els drets depenen del territori i poden ser revertits mitjançant interpretacions restrictives o intervencions judicials, especialment quan les polítiques autonòmiques intenten, com hem dit, corregir la posició subordinada de les llengües pròpies o intenten aconseguir un ús preferent de la llengua pròpia del país, un precepte prohibit pel Tribunal Constitucional des de fa quinze anys.

3.3. Educació, justícia i administració

L'educació és un dels principals camps d'enfrontament. Les polítiques que prioritzen la llengua minoritzada com a llengua vehicular que havien estat jurídicament reconegudes en les primeres dècades de l'Estat autonòmic, estan sent qüestionades sistemàticament des de 2010, partint d'una concepció formalista de la igualtat que ignora les desigualtats sociolingüístiques reals i el fet que hi ha una llengua pròpia de les comunitats autònomes (Pons 2011).

En l'àmbit de la justícia i de l'Administració general de l'Estat,

els drets lingüístics són majoritàriament formals i de difícil exercici. La manca d'obligacions efectives i de personal capacitat converteix el dret a usar les llengües no castellanes en una opció residual, incompatible amb els estàndards d'una democràcia lingüística (Milian 2016, Pla 2005).

La situació és especialment greu en l'àmbit judicial. Malgrat el reconeixement formal del dret a usar les llengües cooficials, la inexistència d'obligacions efectives de capacitació lingüística del personal judicial converteix aquest dret en pràcticament inaplicable. Tal com indica Pla (2005), l'ús residual de les llengües diferents del castellà en la justícia evidencia un fracàs estructural del sistema de garanties. Per exemple, els judicis que es fan en llengües espanyoles diferents del castellà són numèricament ridículs i vergonyants: de fet, en algunes llengües oficials, les xifres d'usos lingüístics (no de judicis) en els tribunals se situen per davall de l'ús de llengües estrangeres en els processos judicials. Aquesta és una greu mancança després de quasi cinquanta anys de sistema democràtic.

4. La necessitat d'un nou règim lingüístic, ara sí, democràtic

L'actual règim lingüístic espanyol és desigual, injust i jeràrquic (Tasa 2017). La jerarquia lingüística no és només funcional, sinó simbòlica. La llengua dominant es construeix com a llengua de l'única nació política reconeguda i del poder ins-

titucional general, mentre que les altres són associades a la particularitat o a la identitat cultural de caràcter regional o local. Aquesta construcció simbòlica produeix formes de ciutadania diferenciada i limita la participació democràtica plena dels parlants de llengües pròpies minoritzades diferents del castellà, fins i tot quan són parcialment oficials, i cal recordar que no totes les llengües espanyoles són oficials, ni les llengües reconegudes tenen l'estatus d'oficial a tot el territori on són parlades.

L'actual règim lingüístic espanyol, sota una aparença pluralista, consolida una estructura de dominació lingüística incompatible amb una democràcia qualitativament avançada. La democràcia lingüística és un aspecte bàsic de la qualitat democràtica d'un país, no una opció decorativa de les polítiques culturals. Els drets lingüístics són drets humans que permeten exercir amb dignitat bona part dels drets humans reconeguts per Nacions Unides. A més, en el cas espanyol, una reformulació del règim lingüístic de manera democràtica i substantiva comportarà necessàriament un canvi profund en el model d'Estat i l'assumpció de la plurinacionalitat estatal o, el que és igual, abandonar la concepció homogènia i uniformitzadora de la nació espanyola que domina el constitucionalisme espanyol.

Des d'una perspectiva simbòlica, la jerarquia lingüística contribueix a construir una idea restringida de nació política, en què només la llengua dominant és percebuda com a llengua

de poder i de legitimitat plena. Aquesta construcció té efectes profunds sobre l'autopercepció dels parlants de llengües minoritzades i sobre la seua participació política.

5. Notes finals

L'anàlisi del sistema de drets lingüístics a l'Estat espanyol revela una contradicció profunda entre el reconeixement formal de la diversitat lingüística i la persistència d'una jerarquia estructural que situa el castellà en una posició de supremacia política, jurídica i simbòlica. Aquesta jerarquia és el resultat d'un model d'Estat que, en el fons, identifica unitat política amb homogeneïtat lingüística.

El concepte de democràcia lingüística permetria superar les limitacions del discurs dominant sobre els drets lingüístics, en posar el focus en la igualtat material, en la participació efectiva i en les relacions de poder que travessen l'ús de la llengua. Des d'aquesta perspectiva, el règim lingüístic espanyol presenta un dèficit democràtic estructural que no pot ser resolt mitjançant ajustos menors ni interpretacions restrictives dels drets existents.

En definitiva, assumir la democràcia lingüística com a principi normatiu implica reconèixer que no pot existir una democràcia plena allí on una part de la ciutadania ha de renunciar a la seua llengua per a exercir els seus drets i on la seua llengua no és llengua de l'Estat i no està defensada per l'Estat. La

igualtat lingüística no és un límit de la democràcia, sinó una de les seues condicions de possibilitat.

Un model democràtic avançat hauria d'incorporar la democràcia lingüística com a principi rector. Això implica, com a mínim, el reconeixement estatal de totes les llengües històriques, la garantia d'ús efectiu en totes les institucions públiques i una política educativa orientada a la igualtat material entre llengües i a l'ús social preferent de la llengua pròpia i històrica del territori.

Aquestes mesures no responen a una lògica identitària, sinó a una exigència de justícia democràtica i de reconeixement real i ple dels drets humans. Sense igualtat lingüística, no hi ha igualtat de ciutadania i la democràcia és incompleta.

Bibliografia citada

» Branchadell, Albert (2005). *La moralitat de la política lingüística. Un estudi comparat de la legitimitat liberaldemocràtica de les polítiques lingüístiques de Quebec i Catalunya*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.

» De Varennes, Fernand (2012). "Language policy at the supranational level", dins Bernard Spolsky (ed), *The Cambridge handbook of language policy*. Cambridge, Cambridge University Press.

» Fallada García-Valle, Juan Ramón (2025). "Nacionalismo,

constitucionalismo y seudoconstitucionalismo. El derecho de autodeterminación como 'principio de principios' del constitucionalismo". *Revista d'Estudis Autonòmics i Federals*, 41.

» Ferrajoli, Luigi (2016). *Derechos y garantías. La ley del más débil.* Madrid, Trotta.

» Grillo, Ralph D. (1989). *Dominant languages: Language and hierarchy in Britain and France*. Cambridge, Cambridge University Press.

» Jou, Lluís. (2011). "La STC 31/2010, reinterpretada. Legislació lingüística, realitat social i política". *Revista d'Estudis Autonòmics i Federals*, 12.

» Kymlicka, Will (1995). *Multicultural Citizenship*. Oxford, Oxford University Press.

» Kymlicka, Will (2001). *Politics in the vernacular. Nationalism, multiculturalism, and citizenship*. Oxford, Oxford University Press.

» Milian, Antoni. (2016). *Más sobre derechos lingüísticos. Reflexiones sobre los límites constitucionales y su interpretación por el Tribunal Constitucional*. València, Institut d'Estudis Autonòmics (Generalitat de Catalunya) i Tirant Lo Blanch.

» Moreno Cabrera, Juan Carlos. (2015). *Errores y horrores del españolismo lingüístico*. Tafalla, Txalaparta.

» Patten, Alan (2014). *Equal recognition: The moral foundations of minority rights*. Princeton, Princeton University Press.

» Phillipson, Robert. (2006). "Language policy and linguistic imperialism". Dins T. Ricento (ed.), *An introduction to language policy. Theory and method.* Malden (EUA), Oxford (Regne Unit) i Carlton (Austràlia): Blackwell Publishing.

» Pla Boix, Anna Maria. (2005). *El règim jurídic de les llengües a l'Administració de justícia.* Barcelona, Institut d'Estudis Autonòmics.

» Pons, Eva. (2011). "Els efectes de la STC 31/2010, de 28 de juny, sobre el règim lingüístic de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya". *Revista d'Estudis Autonòmics i Federals*, 12.

» Pons, Eva, Maria Josep Parés i Anna Maria Pla (2005). *Els drets lingüístics com a drets humans, el cas del català*. Barcelona, Observatori de la Llengua Catalana.

» Réaume, Denise G. (1995). "The right to linguistic security: Reconciling individual and group claims". Dins Sylvie Léger (ed.), *Linguistic rights in Canada: Collusions or collisions?* Ottawa, Canadian Centre for Linguistic Rights (University of Ottawa).

» Skutnabb-Kangas, Tove; Robert Phillipson, i Mart Rannut (ed.) (1994). *Linguistic Human Rights: Overcoming Linguistic Discrimination*. Berlin/New York, Walter de Gruyter.

» Tasa, Vicenta (2017). *Desigualtat conflictiva o igualtat pací-*

fica. Drets lingüístics i ordenament constitucional a Suïssa i Espanya. Dos models divergents. València, Tirant lo Blanch.

» Tasa, Vicenta (2019). *Llengua i estat. Suïssa i Espanya davant la diversitat lingüística.* Valencia, Publicacions de la Universitat de València.

» Tasa, Vicenta (2021). "Ideologia, jerarquia lingüística i jurisprudència constitucional a Espanya", *Revista de llengua i dret*, 76.

» Tasa, Vicenta (2024). "Oficialitat lingüística i relacions entre territoris". *Revista Catalana d'Administració Pública*, 1.

» Tasa, Vicenta (2025). "Què són els drets lingüístics? Una reflexió jurídica a partir d'una definició lingüística", *Revista de Catalunya*, 331.

» Van Parijs, Philippe (2003). "Linguistic Justice". Dins Will Kymlicka i Alan Patten, *Language Rights and Political Theory*, Oxford, Oxford University Press.

PLATAFORMA PER LA LLENGUA

MENORCA

Amb el suport de:

Govern de les Illes Balears
Conselleria de Turisme, Cultura i Esports

institut d'estudis baleàrics